

تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر نگرش جوانان به شهروندی گفتگویی

محمود عظیمی رستا^۱

لطیف سعادت‌ی سیدبگلو^۲

ذبیح‌اله صدفی^۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۷/۱

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۸/۲۶

پژوهش حاضر، به بررسی و تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر (نگرش به شهروندی: قانونی، هنجاری، مشتری، سازمانی و اقتضایی) بر نگرش جوانان شهر تهران به شهروندی گفتگویی (نگرش به شهروندی: تفاهمی، ارتباطی و مشارکتی) پرداخته است. بر این اساس، بر مبنای نظریه شهروندی گفتگویی هابرماس در قالب مدل نظری شهروندی گفت و گویی، مسیر فرضیه‌های پژوهش و نظریه‌های مربوط به نگرش شهروندی مدنظر قرار گرفت. بنابراین، در روش‌شناسی تحقیق با تکیه بر روش پیمایش از میان جمعیت جوانان ۱۸ تا ۳۰ سال شهر تهران به کمک فرمول کوکران حجم نمونه به میزان ۳۸۵ نفر تعیین شد، اما برای تعمیم‌پذیری بیشتر ۳۳۸ نفر به آن اضافه شد و کل نمونه به تعداد ۷۲۳ نفر به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای و تصادفی در نظر گرفته شد. به این ترتیب، با استفاده از ابزار پرسشنامه هدایت شده، داده‌های مورد نیاز گردآوری و به کمک نرم افزار (SPSS) پردازش شد. در نتیجه آزمون ضریب همبستگی پیرسون (۲) بین متغیر وابسته (نگرش به شهروندی گفتگویی) با متغیرهای مستقل (نگرش به شهروندی: قانونی، هنجاری، مشتری، سازمانی و اقتضایی) رابطه معناداری مشاهده گردید. در ضمن، بین متغیر وابسته (نگرش به شهروندی گفت و گویی) و برخی متغیرهای زمینه‌ای (جنسیت، وضع تأهل، وضع اشتغال، مالکیت مسکن و منطقه مسکونی) رابطه معناداری مشاهده گردید؛ اما برخی متغیرهای زمینه‌ای (وسیله نقلیه، سن، نوع شغل، تحصیلات، درآمد و بُعدخانوار) رابطه معناداری را نشان نداد. نتایج حاصل از نیکویی برازش متغیرهای تحقیق برای سنجش میزان اعتبار و روایی‌گویی‌های پرسشنامه با مقدار آلفای کرونباخ بالا (۰/۹۸) تعیین شد. همچنین، برای نیکویی برازش دقیق‌تر متغیرهای تحقیق، از تحلیل عاملی استفاده شد که میزان آن در نتیجه حاصل از آزمون $KMO=0.98$ و آزمون تقریبی کروییتِ BTS با مقدار

^۱ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی، پژوهشگر و مدرس دانشگاه (نویسنده مسئول) E-mail: mahmood.azimi.rasta@gmail.com

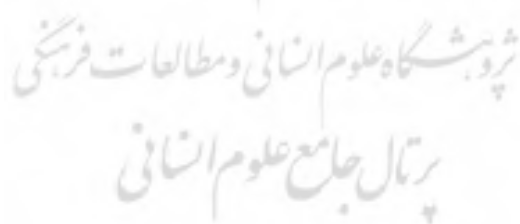
^۲ کارشناس ارشد آمار، مدرس دانشگاه

^۳ دکترای جامعه‌شناسی، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زنجان

مجدورکای (X2) برابر ۲/۹۲۹ در سطح معناداری قابل قبول نشان دهنده معناداری ماتریس داده‌ها و وجود حداقل شرط لازم انجام تحلیل عاملی در مورد ماتریس داده‌های مربوط به کلیه متغیرهای اصلی می‌باشد. در ادامه فرآیند نیکویی برازش مدل نظری تحقیق، از آزمون رگرسیون چندگانه و از تحلیل مسیر استفاده شد که در آن بر مبنای مجموع اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای آشکار، از بیشترین و قوی‌ترین تأثیر نگرش به شهروندی گفت و گویی جوانان شهر تهران می‌توان به نگرش شهروندی سازمانی با ضریب (۰/۶۷۰)، شهروندی هنجاری با ضریب (۰/۳۸۱) و شهروندی اقتضایی با ضریب (۰/۱۸۱) نام برد که به صورت آشکار، مستقیم و غیرمستقیم بر متغیر نگرش جوانان بر شهروندی گفت و گویی تأثیر گذاشته‌اند. بقیه متغیرهای مستقل نگرش‌های شهروندی و متغیرهای زمینه‌ای، به صورت غیر مستقیم یا پنهان بر نگرش شهروندی گفت و گویی جوانان کلان شهر تهران تأثیر گذاشته‌اند. نتایج یافته‌های این پژوهش نشان داد که نگرش جوانان کلان شهر تهران نسبت به شهروندی گفتگویی در وضعیت مثبت و مناسبی قرار ندارد و حتی گویای وضعیت بحرانی است.

واژگان کلیدی: شهروندی گفتگویی، ارتباطی، تفاهمی، مشارکتی، قانونی، هنجاری، مشتری، سازمانی و

اقتضایی و جوانان

مقدمه

مفهوم شهروندی^۱ اساساً پدیده‌ای است که به حقوق سیاسی و مدنی انسان‌ها از عصر روشنگری به این سو و سرآغاز دوران مدرن زندگی اجتماعی انسان‌ها بر می‌گردد. این موضوع با ابعاد گوناگون زندگی اجتماعی مردم در شهرها ارتباط تنگاتنگی دارد. مفهوم شهروندی اشاره به زندگی روزمره، فعالیت‌های فردی و کسب و کار افراد، همچنین فعالیت‌های اجتماعی آنان دارد و به طور کلی، مجموعه‌ای از رفتار و اعمال افراد است. شهروندی از این منظر، مجموعه گسترده‌ای از فعالیت‌های فردی و اجتماعی است - فعالیت‌هایی که اگرچه فردی هستند، اما برآیند آن‌ها به پیشرفت زندگی اجتماعی کمک خواهد کرد. همچنین است مشارکت‌های اقتصادی، خدمات عمومی، فعالیت‌های داوطلبانه و دیگر فعالیت‌های اجتماعی که در بهبود وضعیت زندگی همه شهروندان موثر خواهد افتاد. در واقع، این نگاه به رفتارهای اجتماعی، اخلاقی یا خلق و خویی افراد می‌پردازد که جامعه از شهروندان خود انتظار دارد. دریافت این مفاهیم شهروندی نیازمند فضایی مناسب برای گفت و گو و مشارکت مردم با نقطه نظرات متفاوت و نظارت عمومی است (سایت بنیاد شهروندی). متسکیو در روح القوانین، شهروندی^۲ را مجموعه‌ای از سازوکارهای اخلاقی - مدنی می‌داند که باید بر روابط میان شهروندان حاکم باشد. از نظر برنارد کریک، پیش فرض تربیت شهروندی، فعال بودن در جامعه است. از نظر وی، شهروندان دارای علائق و ارزش‌های متفاوت اند و باید یاد بگیرند که با توجه به چنین شرایطی، یک زندگی مطلوب را طی کنند. شهروند در تعریف امروزی خود، شخصی است که ضمن زندگی در یک فضای ملی، با مجموعه‌های از مسئولیت‌ها و تعهدات روبه‌رو بوده و موظف است آن را ادا کند. البته این بدان معنا نیست که شهروند تنها دارای مسئولیت بوده و حقی نخواهد داشت. شهروندی در معنای عام خود بیانگر نوعی مشارکت فعال است؛ یعنی، در جامعه، شهروند منفعل وجود ندارد و شهروند منفعل، دیگر شهروند نیست. شهروند فعال خود را مسئول رفتار اجتماعی خویش می‌داند و مسئولانه به جامعه و محیط پیرامون خود فکر می‌کند. شهروندی یک آمیختگی و رابطه تنگاتنگ با اخلاق و روابط اخلاقی دارد. این عنصر از شهروندی علاوه بر زمینه‌های سیاسی بر روابط اخلاقی بین اعضای جامعه و شرایط یگانگی و همبستگی اجتماعی و اخلاق مدنی ناظر است (فکوهی، ۱۳۸۵).

مفاهیم شهروندی و شهروندی‌گفتگویی دو پایه استواری زندگی در جامعه امروزی انسان‌هاست. شهروندی، هویت و موجودیت فردی انسان‌ها را به رسمیت می‌شناسد و گفتگوی اجتماعی نسبت آن‌ها را با جامعه تنظیم می‌کند. شهروندی‌گفتگویی در واقع، مبادله اطلاعات و تبادل نظر میان کنش‌گران اجتماعی است. این مبادله می‌تواند به صورت رسمی بین فعالان اجتماعی و دولت صورت گیرد و یا به صورت داوطلبانه در میان کنشگران جامعه و مستقل از دولت انجام پذیرد. بنابراین، از دیدگاه جامعه‌شناختی، نظم

¹ Citizenship

² Citoyenete

یک پدیده جاری در کل نظام اجتماعی است که رفتار شهروندان را جهت می‌دهد، به عبارتی، بواسطه مجموعه ای از پارامترها، رابطه هم‌هانگ و موزون بین مجموعه عناصر را در بین گروه‌های اجتماعی فراهم می‌کند، زیرا جامعه شهری همواره نیازمند یک نوع نظام هنجاری و ارزشی است و تنها همگرایی بین جهت و عمل سازمان‌های اجتماعی است که می‌تواند زندگی اجتماعی را بر مبنای یک نظم اجتماعی، طبیعی جلوه دهد- در غیر این صورت تعارضات و تضادها نمایان می‌شود. نظم و قانون در یک نظام اجتماعی، تکمیل کننده یکدیگرند؛ به بیان دیگر، جامعه قانونمند یعنی جامعه نظم پذیر. لذا اگر قانون حاکم شود انتظار نظم بیشتر را هم می‌توان داشت، اما چیزی که قانون و نظم را بیشتر توضیح می‌دهد، شهروندی گفت و گویی¹ است. از این رو، شهروندی که حقوق و وظایف خود را می‌شناسد- یعنی از هنجارها، قوانین و مقررات تبعیت می‌کند(و عبارتی خود را مجری هنجارها، قوانین و مقررات شهری می‌داند)- به بقای نظم در جامعه شهری کمک می‌کند(گرب، ۱۳۷۳: ۱۴۳ - ۱۴۲). در نظریه شهروندی گفتگویی هابرماس، شهروندان اجتماعی به صورتی آزادانه، برابر، منصفانه و عادلانه، طرحی از ایده‌ها، نیات، درخواست‌ها، نقطه‌نظرات، توقعات و مطالبات خود را که ناظر به ترسیم یک نقشه جمعی برای پیگیری اهداف عمومی مشترک لازم است به صورت دیالوگی(و نه مونولوگی) ارائه می‌دهند. از این طریق است که حق‌ها و وظیفه‌های شهروندان ارتباطی از طریق گفتگو به صورت درونی و نه متأثر از عوامل بیرونی، به شکلی تفاهمی و توافقی صورت‌بندی می‌شود و در نتیجه شهروندی گفت و گویی، اخلاقاً هم متعهد به ایفای این وظایف شهروندی می‌شوند و هم متضمن به تحقق حق‌های شهروندی دیگری می‌گردند. کنش‌های روزمره شهروندان در عرصه‌های گوناگون اجتماعی از جمله تعاون، تفاهم، روابط با یکدیگر، حفاظت از محیط زیست شهری، همکاری با نهادهای شهری، رعایت قوانین و مقررات شهری، همیاری، تلاش بیشتر در مسیر منافع فردی و گروهی، کم‌کاری در ادارات و شرکت‌ها، فساد اداری، ضعف در شفافیت اقتصادی، ضعف‌های اداری و مدیریتی، پایین بودن نرخ مطالعه، پایین بودن نرخ سواد از جمله سواد فرهنگی و رسانه ای در میان شهروندان، ضعف ساختارهای اجتماعی و فرهنگی، پایین بودن تحمل و مدارا، ضعف اخلاقی، ضعف ساختارهای دموکراتیک در حوزه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، ضعف اساسی رسانه‌ای، حوادث و رویدادهای نامطلوب، مصرفی و کالایی شدن زندگی اجتماعی امروزی، نمانگر آن است که در کلان شهری چون تهران، فضای مناسبی با اشاره به مفهوم شهروندی گفتگویی مد نظر هابرماس، در میان شهروندان قابل تصور نیست.

مسئله اصلی تحقیق این است که آیا در گرایش جوانان به شهروندی گفتگویی، متغیرهای زمینه‌ای از جمله: جنسیت، سن، تأهل، بُعد خانوار، وضعیت اشتغال، نوع شغل، درآمد، مسکن، تحصیلات و منطقه مسکونی مؤثر هستند؟ همچنین، رابطه مفهوم شهروندی گفت و گویی در میان جوانان کلان شهر تهران از

لحاظ نگرش شهروندی تفاهمی، ارتباطی، مشارکتی، سازمانی، قانونی، مشتری مداری، هنجاری و اقتضائی چگونه است؟ و کدامیک از مولفه‌های شهروندی‌گفتگویی (از جمله نگرش شهروندی تفاهمی، ارتباطی، مشارکتی و...) رابطه بین آن‌ها را با شهروندگفتگویی بهتر تبیین می‌کند؟ هدف عمده این مطالعه بررسی رابطه بین شهروندی‌گفتگویی و عوامل زمینه‌ای موثر (ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی پاسخگویان) و بررسی رابطه بین متغیر شهروندی‌گفتگویی و مولفه‌های مختلف نگرش شهروندی (از جمله نگرش شهروندی تفاهمی، ارتباطی، مشارکتی و...) و وضعیت شهروندی‌گفتگویی در میان جوانان مناطق گوناگون کلان شهر تهران می‌باشد. همچنین، بررسی وضعیت ابعاد مختلف مفهوم شهروندی‌گفت‌وگویی با توجه به وضعیت ساختاری یا کنشی بین جوانان کلان شهر تهران و بررسی وضعیت ابعاد مختلف شهروندی‌گفت‌وگویی از اهداف بعدی این پژوهش به شمار می‌روند.

پیرامون موضوع شهروندی‌گفت‌وگویی تحقیقات چندانی در ایران به عمل نیامده است. تنها پنج عنوان تحقیق از سوی چند تن از پژوهشگران در خصوص مفهوم شهروندی انجام گرفته است که تنها یکی از آن‌ها به طور مستقیم به مبانی تئوریک شهروندی‌گفت‌وگویی هابرماسی مربوط است که در ادامه به خلاصه ای از نتایج آن‌ها می‌پردازیم:

• عباس منوچهری و سید محمود نجاتی حسینی در تحقیقی با عنوان «درآمدی بر نظریه شهروندی‌گفت‌وگویی در فلسفه سیاسی هابرماسی» به تحلیل و تبیین نظریه شهروندی‌گفتگویی در فلسفه سیاسی هابرماسی پرداخته‌اند. در این مقاله، ضمن واکاوی مقایسه‌ای فشرده و مرور مختصر بر نظریه‌های شهروندی مطرح (پیشامدرن، مدرن و پسامدرن)، نظریه شهروندی هابرماسی واری شده است. برای تحلیل شهروندی هابرماسی که با توجه به ماهیت فلسفه سیاسی هابرماس یک شبکه تئوریک پیچیده و در هم تنیده شده از جامعه‌شناسی و فلسفه‌های اجتماعی سیاسی، اخلاق و حقوق است، از سه مقوله کلیدی پیوند دهنده و میانجی موجود در این شبکه تئوریک استفاده شده است: (۱) عقلانیت بین‌الذهانی ارتباطی^۱، (۲) اخلاق‌گفت‌وگویی^۲، (۳) کنش ارتباطی^۳. این مقوله‌های کلیدی، علاوه بر این هسته اصلی جامعه‌شناسی و فلسفه‌های اجتماعی سیاسی و اخلاقی و حقوقی هابرماسی را شکل می‌دهند، در شهروندی هابرماسی نیز دخیل‌اند. هدف اصلی مقاله نیز تحلیل نسبت میان مقوله‌های کلیدی سه‌گانه با شهروندی هابرماسی است. این نسبت کاوی از طریق رهیافت روشی هرمنوتیک متن محور (ریکور) و انکشاف- افشا (هایدگر) و انتقادی (هابرماس) صورت گرفته است (منوچهری، نجاتی حسینی، ۱۳۸۵).

1 Communicative – Intersubjective Rationality

2 Discursive Ethics

3 Communication Action

- ملیحه شیانی در تحقیقی با عنوان «فقر، محرومیت و شهروندی در ایران» بر این باور است که فقر از مهم‌ترین و فراگیرترین مسائل اقتصادی و اجتماعی عصر حاضر به شمار می‌رود. صاحب‌نظران با رهیافت‌های نظری متفاوت به بررسی این پدیده و ارتباط آن با مسائل مختلف پرداخته‌اند. در این نوشتار تلاش گردیده با مرور مفهومی و نظری ارتباط میان فقر، محرومیت و شهروندی از منظر جامعه‌شناسی بررسی و سپس در بخشی از جامعه ایران مورد آزمون تجربی قرار گیرد. نتایج، ارتباط پیچیده میان فقر، محرومیت و شهروندی را نشان می‌دهد؛ به طوری که محرومیت و فقر در برخی مناطق مانع تحقق شهروندی گردیده است. براساس این، ارتباط شهروندی ابزار تئوریکی مناسبی برای تحلیل محدودیت‌های ساختاری خواهد بود که در چارچوب آن افراد - فقرا - انکار نشده و حقوق فردی، مشارکت سیاسی و تحلیل رابطه آن‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد. به بیان دیگر، در نگاه به فقر و محرومیت می‌توان شهروندی را به مثابه مفهومی پویا به شمار آورد که در آن هم فرایند و هم نتیجه در ارتباط متقابل و دیالکتیکی قرار گرفته‌اند (شیانی، ۱۳۸۴).
- ملیحه شیانی در تحقیق دیگری با عنوان «تحلیلی جامعه‌شناختی از وضعیت شهروندی در لرستان»، شهروندی را از مهم‌ترین ایده‌های اجتماعی - سیاسی دوران می‌داند که در تحول تاریخی خود، راه پرفراز و فرودی را پیموده است. این مفهوم بازتاب مجموعه انتظارات در زمینه حقوق و مسوولیت‌ها در یک اجتماع خاص است که اعضا نسبت به یکدیگر، نهادها و جامعه دارند. شهروندی، نشانگر دو اصل مهم است: یکی، موقعیتی که افراد بر حسب حقوق و مسوولیت‌هایشان کسب می‌کنند و دیگری، شرایطی که جامعه برای کسب یا اعطای این موقعیت پدید می‌آورد. این ایده تنها برای برخورداری از حقوق و انجام وظایف مطرح نشده، بلکه به منظور دستیابی به اهدافی چون توسعه اجتماعی نیز حایز اهمیت است. این مقاله بر آن است تا با استناد به داده‌های پژوهشی انجام شده در زمینه موضوع، به توصیف وضعیت شهروندی و تحلیل عوامل موثر بر تغییر نحوه نگرش افراد نسبت به حقوق و وظایفشان بپردازد (شیانی، ۱۳۸۱).
- موضوع مقاله غلام عباس توسلی و سید محمود نجاتی حسنی در تحقیقی با عنوان «واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران»، تحلیل و تبیین واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران پس از انقلاب اسلامی است. هدف این مقاله، به دست دادن تحلیلی جامعه‌شناختی از فرایند شکل‌گیری شهروندی در ایران همراه با ساز و کارهای شکل‌دهنده شهروندی است. همچنین، شکل‌بندی اجتماعی این پدیده مدرن در ایران پس از انقلاب اسلامی نیز از حیث "نوع اجتماعی، محتوای اجتماعی، شکل اجتماعی و قلمرو اجتماعی" شهروندی در ابعاد "مدنی، سیاسی و اجتماعی" آن مدنظر قرار گرفته است. چهارچوب نظری مقاله نظریه اجتماعی شهروندی و روش آن جامعه‌شناسی تاریخی است و در آن به طرح سه پرسش از ماهیت فرایندهای موثر بر شکل‌گیری شهروندی و ساز و کارهای

تاثیرگذار آن و ساختارهای شکل بندی شهروندی و نیز سه فرضیه مرتبط با آن پرداخته شده است. این فرضیه ها ناظر به اثرگذاری گفتمان قوانین موضوعه و قانون اساسی، جهت گیری برنامه های توسعه و همچنین شکل گیری تقاضاهای سیاسی - اجتماعی مدرن است (توسلی و نجاتی حسینی، ۱۳۸۳).

• قوام عبدالعلی و حوریه دهقان شاد در تحقیقی با عنوان « الگوشناسی کنش ارتباطی در تعیین مفهوم شهروندی» به این نتیجه رسیدند که فضای عمومی نیازمند انجمن های داوطلبانه و مستقل شهروندان است. پس برای آزمون فرضیه های ذکر شده، گروه هدف سازمان های غیردولتی فعال در سطح شهر تهران انتخاب شدند. پس از مروری بر منابع، به بررسی مفهوم و معنی ارتباط و نقش و تاثیر رسانه ها، نظریه های ارتباطی و جامعه شناسی مرتبط با موضوع شهروندی و وسایل ارتباطی، مکتب انتقادی فرانکفورت و آشنایی با نظرات یورگن هابرماس، پیدایش مفهوم شهروندی در جهان و ایران (از قبل از مشروطه)، تعریف و انواع سازمان های غیردولتی پرداخته شده و در فصل سوم، تکنیک و روش تحقیق و در فصل چهارم، تجزیه و تحلیل یافته های آماری بررسی شده است. فصل پنجم به نتیجه گیری از پژوهش اختصاص یافته است (قوام و دهقان شاد، ۱۳۸۸).

چارچوب نظری

برای پوشش تئوریک فرضیه های این پژوهش، فشرده ای از نظریه ها به ویژه نظریه شهروندی گفتگویی یورگن هابرماس و خلاصه دیدگاه های مربوط به نگرش شهروندی از نظر صاحب نظران این حوزه و نیز دیدگاه نظری هربرت گنز برای تبیین رابطه متغیرهای زمینه ای (ویژگی های اجتماعی - اقتصادی پاسخگویان) و فرضیه های مرتبط ارائه شده است.

نظریه شهروندی گفت و گویی یورگن هابرماس:

در تبیین اصول نظریه شهروندی گفت و گویی^۱ در فلسفه سیاسی شهروندی یورگن هابرماس، می توان به اصول پنجگانه زیر (توضیحات تکمیلی آن در منظومه پساملی ۱۹۹۸) اشاره نمود (هابرماس، ۱۳۸۰: ۵۲؛ منوچهری و نجاتی حسینی، ۱۳۸۵: ۲۱-۱۹):

• شمول گرایی سیاسی، اجتماعی، حقوقی، اخلاقی و اخلاق گفتگویی: از دیدگاه هابرماس، این شمول گرایی^۲ صرفاً خواسته های قدرت یا خواسته های محلی گرایی و خاص گرایانه^۳ نیست، بلکه ریشه در اساسی ترین استعداد های جوانان به عنوان موجودات انسانی اهل گفتگو، بحث و استدلال عقلانی دارد که براساس آن جوانان مایل اند زندگی اجتماعی، سیاسی، اخلاقی و حقوقی را به جلو هدایت کنند.

1 Discursive Citizenship
2 Universalism
3 Particularism

- اخلاق گفتگویی به عنوان مبنایی برای حقوق، اخلاق و سیاست: در نزد هابرماس، توانایی ذاتی و استعداد ریشه‌دار اخلاق گفتگویی، تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری بر مبنای بحث، استتال و برهان‌آوری عقلانی، پایه‌های ابداعاتی بزرگ مانند حاکمیت ملی، حقوق بشر و رویه‌های دموکراتیک است که شهروندان را به صورتی عام‌گرایانه به یکدیگر پیوند می‌دهد.
  - عقلانیت ارتباطی به عنوان شالوده‌ای برای گفتمان اخلاق: عقلانیت ارتباطی هابرماسی که منجر به شناسایی، حرمت‌گذاری و به رسمیت شناختن متقابل جوانان در یک فرآیند عقلانی می‌گردد و نهادهایی که بر این مبنا می‌روید، از نهادهای اخلاقی حقوقی گرفته تا نهادهای سیاسی اجتماعی فرهنگی و در نهایت، دولت مبتنی بر قانون اساسی^۱ جوانان را در برابر یکدیگر مسئول و پاسخگو می‌سازد؛ ضمن آن‌که این‌ها هیچکدام از عوارض یا متفرعات شرایط تاریخی نیستند و به یک زمینه عام بر می‌گردند.
  - دموکراسی به عنوان قالبی برای تحقق عینی الزامات و نتایج عقلانیت و اخلاق ارتباطی: تضمین استمرار دموکراسی مستلزم ایجاد و رشد احساس مسئولیت شهروندی (وظایف شهروندی) و التزام مشارکت همگانی شهروندی (حقوق شهروندی) است.
  - دموکراسی و شهروندی و تبلورات وطن‌دوستی و جهان‌وطنی: هم دموکراسی و هم شهروندی در هر دو تبلور سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و حقوق اخلاقی خود می‌باید به شکل نوعی وطن‌دوستی دموکراتیک مبتنی بر قانون اساسی^۲ و نیز نوعی وحدت جهان‌وطنی^۳ تحقق یابد: ۱. منظور از وطن‌دوستی دموکراتیک مبتنی بر قانون اساسی، چیزی جز نوعی هویت مشترک مبتنی بر اصول انتزاعی زندگی دموکراتیک ملحوظ در قانون اساسی نیست که در برابر بازخوانی غیرانتقادی ملیت، فرهنگ، قومیت، مذهب، نژاد، زبان و تاریخ قرار می‌گیرد. ۲. منظور از وحدت جهان‌وطنی نیز اتخاذ الگویی از جامعه است که بر اصول نهادین انتزاعی مانند آزادی برابر تمامی شهروندان جهانی تحت حقوق شهروندی برابر جهانی بنا شده و از اصول مورد اتکای دولت‌های مبتنی بر قانون اساسی برخوردار است.
- در مجموع، قلب شبکه‌تئوریک جامعه‌شناسی و فلسفه‌های اجتماعی سیاسی، حقوق و اخلاق هابرماس که در ضمن خاستگاهی برای صورت‌بندی تیپ ایده‌آل شهروندی گفت و گویی هابرماسی نیز هست، حاوی سه مقوله شالوده‌ای است: نظریه گفتمان اخلاق، نظریه عقلانیت و کنش ارتباطی و نظریه زیست جهان تفاهمی توافقی. بدین ترتیب، فراتر از فلسفه سیاسی شهروندی لیبرالیسم (که شهروندی را تنها به حق شهروندی شهروندان می‌کاهد) و فلسفه سیاسی شهروندی سوسیالیسم (که شهروندی را تنها به وظیفه-

1 Constitutional State

2 Democratic Constitutionalism Patriotism

3 Cosmopolitanism

تکلیف شهروندان مقید می‌سازد)، در فلسفه سیاسی شهروندی یورگن هابرماس (با نگاهی تحلیلی هنجاری) با اتکا به دو نظریه کلیدی (عقلانیت ارتباطی / اخلاق گفتگویی)، می‌توان پارادایمی از شهروندی را (با تکیه بر یک تیپ ایده‌آل هنجاری) برمبنای تلفیق صفات شالوده‌ای آن به نام شهروندی گفت و گویی (با نوعی فلسفه سیاسی شهروندی بینا شهروندانی برمبنای هرمنوتیک انتقادی جهت رهایی شهروندان از مقیدات سرکوب‌کننده زبان و ارتباط تحریف شده، قدرت و سلطه دیگری)، از سه بُعد به تصویر کشید:

- شهروندی تفاهمی (مُحق - موظف: تلفیق حق - وظیفه) که برمبنای ارتباط تفاهمی عقلانی، دغدغه‌های اخلاقی آن بسیار پُر رنگ است و به شکل‌گیری، خودبنیادی، عدالت و همبستگی راه می‌برد.

- شهروندی ارتباطی (خود - دیگری: تلفیق خودبنیادی - بینادهنیت) که منجر به شناسایی، حرمت‌گذاری و به رسمیت شناختن متقابل شهروندان در یک فرآیند ارتباطی می‌گردد و کلیه نهادها اعم از نهادهای اخلاقی، حقوقی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در جامعه شهری شهروندان را در برابر یکدیگر مسئول و پاسخگو می‌سازد.

- شهروندی مشارکتی (عقلانی - اخلاقی: تلفیق عقلانیت - اخلاقیت) که متضمن چند الزام عقلانی اخلاقی بینادهنی است: ۱. استحقاق حق خود از طریق مشارکت همدلانه و جدی در فرآیند گفتگویی عقلانی به همراه قوت بخشیدن به استدلال‌های مُجاب‌کننده عقلانی جهت اقناع دیگری برای پذیرش از سَر رضایت این استحقاق. ۲. تقویت ساز و کار شناسایی رسمی متقابل و دوسویه خود/ دیگری، جهت شکل‌دادن به پایگاه‌های هویت‌یابی آن دیگری از سوی خود، و استحکام‌دادن به زنجیره حق خود/ وظیفه دیگری و متقابلاً حق دیگری/ وظیفه خود. ۳. احترام به تشخص انسانی و حرمت به حق‌های بنیانی و آزادی‌های مُحق و قانونی همزمان خود/ دیگری براساس پذیرش تفاهمی و فاقی مشارکتی از سَر رضایت و فارغ از هرگونه اجبار حقوقی سیاسی اجتماعی فرهنگی روانی. ۴. مُلزم ساختن زمینه‌های حقوقی سیاسی اجتماعی به پذیرش رسمی حق‌ها و وظیفه‌های شهروندی از طریق شکل‌دادن به نوعی قدرت ارتباطی شهروندی برای جهت‌دهی به قدرت اجرایی جامعه و حکومت، هموار سازی راه برای تکوین نوعی حقوق - سیاست - اجتماع - فرهنگ گفتگویی و تغییر شکل دموکراسی رفاهی لیبرال سوسیال ناحقیقی به دموکراسی رایزنانه مشارکتی گفتگویی شهروند-مدار حقیقی. ۵. دائرمدار نمودن خود/ دیگری در شهروندی گفت و گویی به سمت تثبیت ایده‌آل سیستم حقوق بشر، سیستم حق‌های بنیانی، حق تعیین سرنوشت، حق حاکمیت مردمی با واسطه دموکراسی رایزنانه و دولت قانونمدار دموکراتیک. بنابراین برای اجرای نظم، مکانیزم‌های زیر ضروری‌اند (آزاد ارمکی و معیدفر، ۱۳۷۶: ۱۲؛ گرب، ۱۳۷۳: ۱۴۳-۱۴۲): شفافیت و وضوح در هنجارها، قوانین و مقررات شهری (دربرگیرنده آگاهی و شناخت در سطوح گوناگون متغیرهای زمینه‌ای شهروندان)؛

شهروندی که آگاهانه و داوطلبانه خود را (در چارچوب مشارکت سیاسی اجتماعی) ملزم و متعهد به اجرای هنجارها، قوانین و مقررات شهری می‌داند؛ وجود مکانیزم‌های جامعه‌پذیری (اعم از: نهاد خانواده/ گروه دوستان/ سیستم‌های آموزشی و تربیتی/ سازمان‌های اجتماعی/ رسانه‌های گروهی) و نیز مکانیزم‌های کنترل و فشار اجتماعی (اعم از: کنترل درونی/ کنترل بیرونی) که بی‌تردید، با هماهنگی و برنامه‌ریزی منطقی و عقلایی، برای درونی شدن نگرش شهروندان به شهروندی گفت و گویی، لازم و ضروری است.

دیدگاه‌های نظری مرتبط با نگرش شهروندی

اندیشمندان اجتماعی پیرامون شهروندی از جمله: شهروندی قانونی، هنجاری، سازمانی، مشتری و اقتضایی نگرش‌های گوناگونی را مطرح ساخته‌اند که در ادامه به هر یک از این دیدگاه‌ها اشاره ای می‌کنیم:

- به قول دیویدکتر و ساموئل اسمیت (کتر و اسمیت، ۱۹۶۷) در کتاب "روانشناسی اجتماعی سازمان‌ها"، شهروندان نسبت به بسیاری از چیزهای اطراف محیط شهری دارای نگرش یا گرایش ۲ هستند. لذا این نگرش‌ها می‌توانند به صورت ذیل در توصیف اطلاعات و داده‌های شهروندان نقش‌آفرینی داشته باشند: ۱. نگرش ساختی ۳ در حوزه ارزیابی و انتظار فایده شهروندان نسبت به سازمان و مدیریت شهری. ۲. نگرش کارکردی ۴ در خصوص ویژگی‌ها و شرح وظایف شهروندان نسبت به رفتار شهروندی. ۳. نگرش سیستمی ۵ در ارتباط با جلب رضایت شهروندان نسبت به سبک زندگی شهری به عنوان مصرف‌کننده. ۴. نگرش تضاد ۶ مربوط به ارزیابی و انتظار شهروندان نسبت به توزیع عادلانه نمادهای منزلتی (3P) در جامعه شهری. در واقع، این امر حاکی از آن است که تغییر نگرش، نتیجه ایده‌های جدید نسبت به عملکرد ۷ شهروندان در برخورد با نیازهای جدید در جامعه شهری است که سهمی بسزا در ارضای نیازهای مهم روانی و اجتماعی آنان دارد (صدفی و بابایی، ۱۳۸۳: ۱۶-۱۵).

- به قول لوئیس ترستون ۸ (ترستون، ۱۹۲۹) نگرش‌ها می‌توانند واکنش ارزشی یا عاطفی شهروندان نسبت به یک موضوع و یا یک مسئله باشند؛ یعنی، ارزیابی و بیان احساسات شهروندان نسبت به یک موضوع و یا یک مسئله‌ای که بروز کرده باشد. بنابراین، به قول لئونارد برکوویتز ۹ (۱۹۵۸)،

---

1 D. Katz & S. Smith

2 Attitude

3 Structural

4 Functional

5 Systematical

6 Conflict

7 Performance

8 L. Thurstone

9 L. Berkowitz

نگرش‌ها می‌توانند واکنش ارزشی یا عاطفی شهروندان جهت آمادگی برای پاسخ به عنوان منظومه‌ای از عناصر شناختی، عاطفی و رفتاری باشند (کوثری، ۱۳۷۶: ۸۰-۷۹). از این‌رو، به قول موریس روزنبرگ و کارل هاولند (۱۹۶۰) در اثرشان ادراکات، اثرات و اجزای رفتاری گرایش، نگرش‌ها نوعی ساختار فرضی‌اند که بین شیئی محسوس، محرک شیئی و رفتار پس از آن به صورت واسط عمل می‌کنند. لذا نگرش‌ها معمولاً با سه بُعد یا مؤلفه‌های سه‌گانه ذیل مشخص می‌گردند (صدفی و بابایی، ۱۳۸۲): ۱. بُعد عاطفی نگرش: آمادگی قبلی شهروندان برای ارزش‌گذاری مثبت یا منفی یک موضوع و یا یک مسئله در جامعه شهری. ۲. بُعد شناختی نگرش: باورها و یا شناخت‌های شهروندان در مورد یک موضوع و یا یک مسئله به عنوان شهروند. ۳. بُعد رفتاری نگرش: نحوه رفتاری و عملکردی شهروندان نسبت به یک موضوع و یا یک مسئله در ارتباط با سایر شهروندان.

- در تحقیقات موریس روزنبرگ و کارل هاولند^۲ در کتاب "ادراکات، اثرات و اجزای رفتاری گرایش" گرایش" در مورد تغییر نگرش شهروندان نسبت به جنگ و متقاعد ساختن آن‌ها به لزوم از خودگذشتگی و دفاع از جامعه آمریکا، در ارتباط با فرآیند اقناع و متقاعدسازی^۳ شهروندان، پنج عنصر در تغییر نگرش آنان مؤثرند (صدفی و بابایی، ۱۳۸۲: ۲۲۳ - ۲۲۲): ۱. وسیله تغییر نگرش (شامل فرستنده یا منبع پیام: کی چه می‌گوید؟). ۲. هدف تغییر نگرش (شامل گیرنده یا یابنده پیام: پیام‌ها را به چه کسانی می‌گویند؟) و محتوای تغییر نگرش (پیام‌ها چه چیز و چه می‌گویند؟)، شامل: ۳. فرآیند رمزگذاری تغییر نگرش (پیام‌ها با چه تکنیک‌هایی می‌گویند؟). ۴. فرآیند رمزبازی تغییر نگرش (پیام‌ها با چه تأثیر و نفوذی می‌گویند؟). ۵. کانال تغییر نگرش (پیام‌ها از طریق تبلیغات رسانه‌ای، چگونه به شهروندان انتقال می‌یابند؟).

- به قول گوردون آلپورت^۴ در کتاب "گرایش‌ها در تاریخ روانشناسی اجتماعی"، نگرش‌ها از لحاظ نظری، به معنی یک نظام از تمایلات، اعتقادات و عقاید شهروندان نسبت به پدیده‌های محیط شهری می‌باشند. این نظام از تمایلات، در طول زمان در پی تأثیرات محیط شهری و تجربیات شهروندان شکل‌گیری می‌شود و کم و بیش دارای قوام و دوام می‌باشد و یک آمادگی ذهنی برای یک عمل خاص را می‌سازند. از این‌رو، نگرش‌ها برای توصیف سه بُعد رفتاری بکار می‌روند: ۱. بُعد آمادگی جسمی و بدنی شهروندان برای پذیرش محرک‌های بیرونی و تبدیل آن‌ها به عمل. ۲. بُعد فکری و آگاهی شهروندان نسبت به خوب یا بد بودن یک چیز در ارتباط با دیگران. ۳. بُعد احساسی و عاطفی شهروندان جهت ارائه قضاوت‌ها و یا عکس‌العمل‌های ارزیابی‌کننده نسبت به پدیده‌های اطراف.

1 M. Rosenberg & K. Hoveland

2 M. Rosenberg & K. Hoveland

3 Persuasion

4 G. Allport

- به قول گوردون آلپورت در اثرش "گرایش‌ها در تاریخ روانشناسی اجتماعی"، نگرش‌ها یک نوع آمادگی فکری و احساسی شهروندان برای پاسخ دادن است که از خلال تجربه، سازمان‌یافته و بر عکس‌العمل آنان نسبت به کلیه پدیده‌ها و موقعیت‌هایی که با آن‌ها در ارتباط است تأثیری جهت دهنده و پویا می‌گذارد. به عبارت دیگر، نگرش‌ها یک سیستم از واکنش‌ها و عکس‌العمل‌های ارزیابی‌کننده‌اند که بر مبنای اعتقادات و چارچوب‌هایی که بر اساس آن‌ها این ارزیابی‌ها انجام می‌شوند، قرار می‌گیرند. در واقع، این چارچوب و پایه‌های ارزیابی‌کننده در دوران‌های مختلف شکل‌گیری شخصیت شهروندان بوجود می‌آید. بدین ترتیب، عنصر مهم نگرش‌ها، عکس‌العمل‌های ارزیابی‌کننده است که همواره در مورد یک پدیده سوگیری می‌کنند (رفیع پور، ۱۳۷۲: ۷ - ۵). در مجموع، نگرش‌ها دارای ابعاد سه‌گانه زیر می‌باشد: ۱. بُعد عقیدتی ۱ نگرش‌ها که بُعد فکری و آگاهی شهروندان نسبت به خوب یا بد بودن یک چیز و یا جهت‌گیری در برابر یک واقعیت اجتماعی (مثبت/منفی) در جامعه شهری است. ۲. بُعد احساسی نگرش‌ها که وجود نوعی پیوند با احساسات و عواطف شهروندان را نشان می‌دهد؛ به عبارتی، بُعد احساسی جهت ارائه قضاوت‌ها، عکس‌العمل‌ها و ارزیابی‌های شهروندان نسبت به پدیده‌های محیط پیرامون در جامعه شهری به شمار می‌آید. ۳. بُعد عملی نگرش‌ها که آمادگی درونی بالفعل برای انجام کار شهروندان است؛ به بیان دیگر، بُعد آمادگی جسمی و بدنی شهروندان برای پذیرش محرک‌های بیرونی و تبدیل آن به عمل یا عملکرد در جامعه شهری است.
- به قول لئون فستینگر ۲ در اثرش "تئوری ناهماهنگی شناختی"، نگرش شهروندان در ارتباط با چرایی و چگونگی ارضای سلسله مراتب نیازها در جامعه شهری، ممکن است منجر به دو گونه واکنش گردد (صدفی و بابایی، ۱۳۸۳: ۱۶ - ۱۵؛ ازکمپ، ۱۳۷۰: ۵۷۶ - ۵۷۵): ۱. ادامه رفتار، یعنی هماهنگی شناختی بر اساس تشویق، ترغیب، پاداش، سود و نظایر آن که در این حالت دو یا چندین عنصر در مجموعه شناختی شهروندان، هماهنگی و انسجام دارند و شهروندان در گرایش خود احساس رضایت توازن شناختی می‌کنند. ۲. تغییر رفتار، یعنی ناهماهنگی شناختی بر اساس تنبیه، توبیخ، هزینه، زیان و نظایر آن که در این حالت وقتی دو یا چند عنصر در گنجینه شناختی شهروندان یکدیگر را نقض می‌کنند، وضعیت نامطلوبی به شهروندان دست می‌دهد که سعی در برطرف کردن آن می‌نمایند. در واقع، این عدم توازن ممکن است با تغییر یکی از عناصر گرایش که با هم در تضادند و یکدیگر را دفع می‌کنند، کاهش یابد.
- به قول گوردون آلپورت در کتاب "گرایش‌ها در تاریخ روانشناسی اجتماعی"، نگرش‌ها به عنوان حالت ذهنی است که شهروندان را برای انجام کنش آماده می‌سازد و جزو متغیرهای واسطه غیرقابل

1 Opinion

2 L. Festinger

مشاهده می‌باشند. لذا در فرآیند گرایش، اهمیت وضعیت کنش برای شهروندان، هنجارهای موجود در محیط اجتماعی، میل یا اجبار در رعایت هنجارها یا قوانین و نظایر آن، امکان پیش‌بینی رفتار شهروندان را در قبال موضوع معین، میسر می‌سازد. بدین ترتیب، از این دیدگاه، چهار شرط عمده می‌تواند موجب پیدایی نگرش‌های شهروندان شوند (صدفی و بابایی، ۱۳۸۳): ۱. تراکم تجربه شهروندان، بدین معنا که سروکار داشتن با موضوع یا گروهی از شهروندان و تجربه‌های نزدیک یا مشابه آن، نگرش شهروندان را به عنوان یک شهروند می‌سازد. ۲. تمایزگذاری شهروندان، یعنی بواسطه اخذ تجربه‌های جدید، نگرش مشخصی از گرایش‌های نزدیک به آن در بین شهروندان در جامعه شهری، متمایز می‌گردند. ۳. ضربه عاطفی شهروندان، یعنی برپایه یک تجربه تلخ، شهروندان در ارتباط با دیگران یا موضوعی که در آن دخیل هستند، به عنوان یک شهروند، گرایش پیدا می‌کنند. ۴. تقلید شهروندان از دیگران، یعنی نگرش‌های شهروندان از طریق تقلید از دیگران نیز حاصل می‌شود و این شرط احتمالاً اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا در جامعه شهری تعداد زیادی از نگرش‌ها از این طریق پذیرفته می‌شوند.

• به قول دیوید کرچ و ریچارد کراچفیلد^۱، نگرش‌ها به عنوان سازمان بادوامی از فرآیندهای انگیزشی، عاطفی و شناختی شهروندان نسبت به برخی از وجود جهان پیرامون شهری است. به عبارت دیگر، نگرش‌ها منظومه‌ای از عنصر شناختی (اطلاعات شهروندان درباره موضوع نگرش)، عنصر عاطفی (قضاوت و ارزیابی شهروندان نسبت به موضوع نگرش) و عنصر آمادگی (برای پاسخ یا رفتار مورد نظر شهروندان نسبت به مسئله نگرش) هستند که در عین حال دارای چهار نوع کارکرد^۲ مخصوص به خود می‌باشند: ۱. کارکرد معرفتی^۳ نگرش شهروندان، مبتنی بر شناخت شهروندان هنگام تنظیم رفتارها نسبت به پدیده‌های اجتماعی و محیطی (به عنوان عامل تعمیم مفاهیم انتزاعی در فرآیند شکل‌گیری فرهنگ شهروندی). ۲. کارکرد سودجویانه^۴ نگرش شهروندان، مبتنی بر جلب شهروندان در دستیابی به اهداف ارزشمند نسبت به پدیده‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی (به عنوان ابزار یا وسیله انطباق شهروندان به عنوان شهروند). ۳. کارکرد بیانی^۵ نگرش شهروندان، مبتنی بر پایبندی و اعتقاد شهروندان نسبت به یک موضوع از جنبه مثبت یا منفی ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی (به عنوان عامل خویش‌نمایی و بروز نوآوری‌ها و خلاقیت‌های شهروندان در جامعه شهری). ۴. کارکرد دفاعی^۶ نگرش شهروندان، مبتنی بر مکانیزم‌های دفاعی به هنگام تهدید در احساس اعتماد به نفس، عدم ارضای نیاز به احترام، ناامنی اجتماعی، تضادهای شدید درونی، کهنتری و یا پیش‌داوری‌های

1 D. Krech & R. Crutchfield

2 Function

3 Insight

4 Profitable

5 Explanation

6 Defensive

قومی و نژادی (به عنوان عامل دفاع از خود و مقاومت سیاسی و حقوقی شهروندان در برابر هرگونه تغییر و نوآوری در جامعه مُدرن شهری). به دلیل این کارکردهاست که شهروندان درمقابل تغییر نگرش‌های خود مقاومت به خرج داده و به سختی حاضرند آن‌ها را تغییر دهند. لذا نگرش‌ها نه تنها دارای کارکردهای بسیاری هستند، بلکه شیوه‌های مناسب برای تغییر آن‌ها نیز به این کارکردها بستگی دارد (صدفی و بابایی، ۱۳۸۳: ۱۸-۱۷).

- به قول جواشیم زیشه و فرانز کرومکا^۱ در اثرشان "گرایش روستاییان به اداره ترویج"، سه عنصر در سه بُعد قابل تجزیه و تحلیل است: ۱. عناصر ادراکی نگرش - که اطلاعات ذهنی شهروندان درباره قوانین و مقررات شهروندی در ارتباط با سازمان‌های قابل رجوع است. ۲. عناصر عملی و رفتاری نگرش - که میزان مراجعه شهروندان به سازمان‌های ذیربط جهت حل مسائل قانونی و عقلانی خودشان است. ۳. عناصر ارزشیابانه نگرش - که میزان ارزیابی شهروندان نسبت به فایده عملکرد قوانین و مقررات سازمان‌های ذیربط است.

- به قول لوتز روزنشتیل^۲ (۱۹۷۲) در کتاب "روانشناسی سازمانی"، برای بررسی کارایی و اثربخشی سازمان‌ها و مدیریت شهری، می‌توان به متغیرهایی نظیر رضای نیازها، تجربه قبلی، رضایت شهروندان، میزان دسترسی به اهداف تعیین شده و کارایی بهتر برای حل مسائل شهری اشاره نمود که بر روی تغییر نگرش شهروندان تأثیر دارند (رفیع پور، ۱۳۷۲: ۱۷-۱۶). در واقع، مشارکت شهروندان در یک کنش و یا به شرکت در کنشی وادار شدن، می‌تواند راهی برای تغییر نگرش شهروندان به حساب آید (تاپیا، ۱۳۷۹: ۳۸-۳۶). از این رو، به قول آیسک آیزن و مارتین فیشباین^۳ (۱۹۸۰) در اثرشان "فهمیدن گرایش‌ها و پیشگویی رفتار اجتماعی"، دو دسته عامل در ارتباط با هم در تعیین نگرش و قصد انجام کنش شهروندان دخالت دارند: ۱. باورهایی که نسبت به پیامدهای یک کنش اجتماعی در شهروندان پیدا می‌شوند و از نوع ارزشگذارانه هستند و در اعتقاد به موفقیت یا شکست کنشی که شهروندان در پیش گرفته‌اند، خلاصه می‌شوند. این باورها، گرایش شهروندان را نسبت به کنش مورد نظر تعیین می‌کنند. ۲. باورهای پیچیده‌ای که براساس گمان شهروندان شکل می‌گیرد؛ گمان در مورد نتایجی که به نظر دیگران نصیب آنان خواهد شد و احترامی که به این نظر خواهند گذاشت. در واقع، این باورها تعیین‌کننده هنجارهای ذهنی شهروندان هستند. البته نگرش‌ها نسبت به کنشی که شهروندان در پیش گرفته‌اند و هنجارهای ذهنی که در سر می‌پرورانند، بطور مستقیم قصد انجام کنش را در شهروندان بوجود نمی‌آورند، بلکه در اینجا ارزیابی شهروندان نسبت به اهمیت نسبی هنجارها نیز در انجام کنش‌های سیاسی و اقتصادی ضروری است.

---

1 J. Ziche & F. Kromka

2 L. Rosenstiel

3 I. Ajzen & M. Fishbein

- به قول آیسک آیزن (۱۹۸۸) در کتاب "گرایش‌ها و شخصیت و رفتار"، رفتار در پی زنجیره‌ای از عوامل بوجود می‌آید و حلقهٔ ماقبل بروز رفتار، قصد و نیت شهروندان به انجام یک رفتار ۲ است. لذا بوجود آمدن قصد و نیت شهروندان به نوبهٔ خود تابع دو متغیر دیگر است (رفیع پور، ۱۳۷۲: ۱۱-۹): اول) گزینش یا هنجار ذهنی ۳ که منعکس کننده نفوذ و فشار اجتماعی است و شهروندان آن را برای انجام یک رفتار، احساس و ادراک می‌کنند. بدین معنا که شهروندان به آن توجه دارند که برمبنای قوانین و مقررات شهری، تا چه حد رفتارشان مورد تأیید یا توبیخ دیگران که در عین حال نقش یک مرجع هدایت کنندهٔ رفتار را دارند، قرار خواهد گرفت. بدین ترتیب، متغیر هنجار ذهنی، خود به دو عامل دیگر تجزیه می‌شود: ۱. دیگران مهم ۴، یعنی انتظار اینکه یک رفتار خاص از سوی دیگر شهروندان مهم، چگونه ارزیابی می‌شود؟ ۲. انگیزش پیروی ۵، یعنی انگیزهٔ شهروندان برای پیروی از انتظارات دیگران، مثبت است یا منفی؟

دوم) نگرش ۶ یا گرایش به سوی آن رفتار که یک متغیر فردی و شخصی است و طی آن شهروندان انجام یک رفتار یا یک پدیده را از نظر هنجارها و قوانین و مقررات خودشان ارزیابی می‌کنند که آیا خوب است یا بد؟ لذا نگرش بر این اساس به نوبهٔ خود تابع دو عنصر یا ابعاد دوگانه می‌باشد: ۱. انتظار فایده ۷، یعنی شهروندان از بُعد ذهنی تا چه حد به طور قانونی و عقلایی از یک پدیده در آینده دور یا نزدیک، در حل مسائل و مشکلات شهری، انتظار فایده دارند؟ ۲. ارزیابی فایده ۸، یعنی آیا از بُعد عینی آن پدیده شهری به طور قانونی و عقلایی در حال حاضر نسبت به گذشته برای آن شهروندان فایده دارد یا نه؟

- به قول جی. آر. ایزر (۱۹۹۴) در اثرش "گرایش‌ها و بی‌نظمی و وابستگی فکری"، برای سنجش نگرش‌های جهت‌گیرانه و ارزش‌گذارانه شهروندان نسبت به موضوعات و مسائل شهروندی، با استناد به پنج طیف، می‌توان نگرش شهروندان را اندازه‌گیری نمود (تایپا، ۱۳۷۹: ۳۵-۳۳؛ صدفی و بابایی، ۱۳۸۳: ۱۹-۱۸): ۱. طیف امری بوگاردوس (۱۹۳۵) که در آن گرایش یا عدم گرایش یک گروه (قومی / نژادی / دینی / مذهبی / جنسیتی / طبقاتی /...) نسبت به سایر گروه‌های اجتماعی (با هدف اندازه‌گیری پیش‌داوری‌های بین قومی و خرده‌فرهنگ‌ها، برمبنای میزان فاصلهٔ اجتماعی گروه‌های

-
- 1 I. Ajzen
  - 2 Behavior Intention
  - 3 Selection-Subjective Norm
  - 4 Significant Others
  - 5 Following Motivation
  - 6 Attitude
  - 7 Expectation of Outcome
  - 8 Evaluation of Outcome
  - 9 J.R. Eiser
  - 10 E. Bogardus

اجتماعی) مورد سنجش قرار می‌گیرد. ۲. طیف رنسیس لیکرت ۱ که در آن حجمی از باورهای کم و بیش مساعد نسبت به موضوعی معین (با هدف اندازه‌گیری نگرش به یک موضوع خاص براساس ارزش‌های جامعه شهری)، نگرش شهروندان را به آن موضوع یا مسئله تشکیل می‌دهد. ۳. طیف چارلز آزگود (۱۹۵۷) ۲ که در آن یک بُعد ارزش‌گذاری (با هدف شناخت و اندازه‌گیری تمایز معنایی براساس معناشناسی تفاوتی یا فضای مفهوم تفاضلی)، برای مشخص کردن نگرش شهروندان به آن موضوع یا مسئله کافی است. ۴. طیف لوئیس ترستون (۱۹۲۹) ۳ که در آن گرایش به عنوان موضع‌گیری درقبال تعدادی باور در موضوعی است (با هدف اندازه‌گیری نگرش نسبت به یک موضوع یا مسئله ویژه براساس ارزش‌های جامعه شهری توسط داوران یا اجماع محققین)، و این باورها از موافق‌ترین تا مخالف‌ترین آن‌ها به ترتیب عرضه شده‌اند. ۵. طیف لوئیس گاتمن (۱۹۴۷) ۴ که در آن گرایش‌ها به صورت مجموعه‌ای از باورها که به طور سلسله‌مراتبی نسبت به موضوع یا مسئله‌ای ترتیب داده شده (با هدف تنظیم سئوالات یا گویه‌های مربوط به نظرسنجی، به نحو کاملاً تراکمی یا انباشتی مبتنی بر تحلیل طیف نگار)، جلوه‌گر می‌شوند.

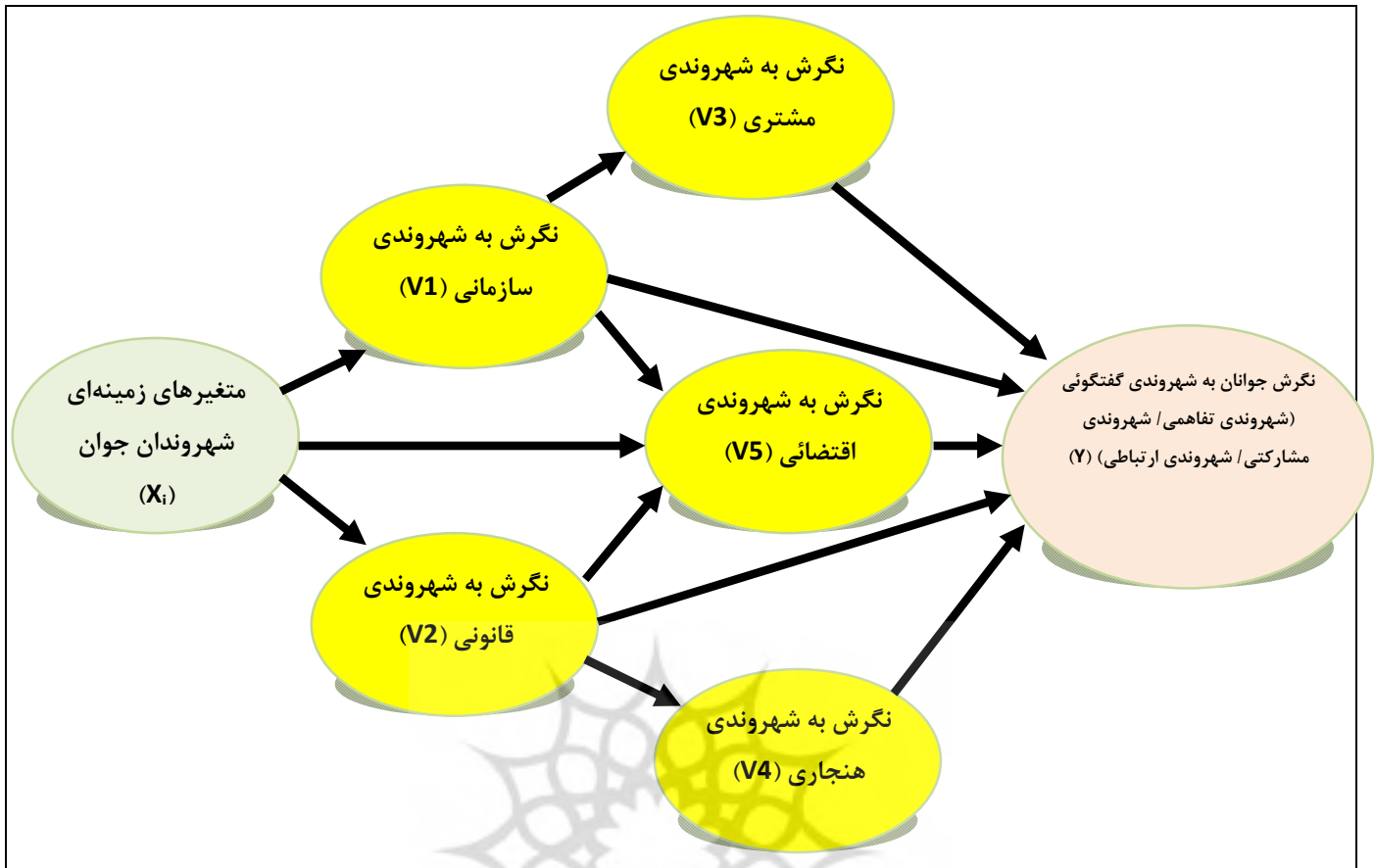
بدین ترتیب، طبق مدل نظری تحقیق، هدف اصلی تحقیق تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر نگرش جوانان شهر تهران به شهروندی گفتگویی، بنا بر دیدگاه کورت لوین در فضای تئوری میدان اجتماعی یا تحلیل میدان نیرو، مسیر فرضیه‌های اصلی پژوهش در قالب تأثیرگذاری متغیرهای زمینه‌ای و متغیرهای اصلی بر متغیر تأثیرپذیر در چارچوب مدل پیتروسی و رابرت چین مدنظر قرار می‌گیرد (رفیع پور، ۱۳۷۲: ۲۳-۲۲). در واقع، از این رهگذر به نظر می‌رسد متغیرهای زمینه‌ای به عنوان متغیرهای تأثیرگذار اولیه (در فرآیند اجابت کردن جوانان از طریق جنسیت، سن، وضع تأهل، وضع اشتغال، نوع شغل، میزان درآمد، میزان تحصیلات، مالکیت مسکن و منطقه مسکونی، بر متغیرهای اصلی به عنوان متغیر کنترلی در فرآیند نگرش شهروندی گفت و گویی و مولفه‌های گوناگون آن تأثیر می‌گذارد و آنگاه متغیرهای اصلی سهم بسزایی بر متغیر تأثیرپذیر نهایی خواهند داشت.

---

1 R. Likert, 1938
2 C. Osgood
3 L. Thurstone
4 L. Guttman

شکل ۱: مدل نظری تحقیق بر مبنای تنظیم فرضیه‌های تحقیق

فرضیه های پژوهش

- بین متغیرهای زمینه‌ای (به صورت دو به دو: جنسیت، سن، مسکن، منطقه مسکونی، وضعیت اشتغال، نوع شغل، تحصیلات، درآمد و بعد خانوار) و متغیر وابسته (نگرش جوانان به شهروندی-گفتگویی) رابطه معناداری وجود دارد.
- بین متغیرهای زمینه‌ای (به صورت دو به دو: جنسیت، سن، مسکن، منطقه مسکونی، وضعیت اشتغال، نوع شغل، تحصیلات، درآمد و بعد خانوار) و متغیرهای مستقل (به صورت دو به دو: نگرش جوانان به شهروندی قانونی، هنجاری، مشتری، سازمانی و اقتصادی) رابطه معناداری وجود دارد.
- بین متغیرهای مستقل (نگرش جوانان به شهروندی قانونی، هنجاری، مشتری، سازمانی و اقتصادی) و متغیر وابسته (نگرش به شهروندی گفتگویی) رابطه معناداری وجود دارد.
- متغیرهای زمینه‌ای (به صورت دو به دو: جنسیت، سن، مسکن، منطقه مسکونی، اشتغال، شغل، تحصیلات، درآمد و بعدخانوار) و متغیرهای مستقل (نگرش جوانان به شهروندی: قانونی، هنجاری، مشتری، سازمانی و اقتصادی) بر متغیر وابسته (نگرش جوانان به شهروندی گفتگویی) رابطه معناداری دارد.

روش‌شناسی پژوهش

۱. روش تحقیق

در پژوهش حاضر، برای مطالعه و بررسی میزان تغییرات در یک یا چند عامل که در اثر تغییرات یک یا چند عامل دیگر بوجود آمده، سعی گردیده از روش همبستگی یا همخوانی مبتنی بر روش تحقیق پیمایشی^۱ استفاده شود. بنابراین با در دست داشتن اطلاعات و داده‌های لازم از جامعه آماری و نیز محاسبه ضرایب همبستگی بین متغیرها به روابط مبتنی بر فرضیه‌های پژوهش پرداخته می‌شود (صدفی و بابائی، ۱۳۸۲: ۲۰-۱۹). در این تحقیق با توجه به مدل نظری تحقیق و با توجه به وسعت جامعه آماری، در بستر روش اسنادی و روش مشاهده، مناسب‌ترین گزینه جمع‌آوری داده‌ها از جمعیت نمونه، برای نیل به اهداف تحقیق و همچنین پاسخ‌گویی به فرضیه‌های تحقیق، روش تحقیق پیمایشی است. از این رو، تکنیک پرسشنامه بر مبنای طیف رنسیس لیکرت در قالب روش میدانی (روش مشاهده مستقیم پنهانگر به عنوان ابزار جمع‌آوری داده‌ها) و تکنیک‌های آزمون‌های آماری به عنوان ابزار سنجش و محاسبه ضرایب همبستگی بین متغیرهای موجود در فرضیه‌های تحقیق، جهت نیل به مدل تجربی و مقایسه آن با مدل نظری، در این روش لحاظ می‌گردد. به قول دیوید دِواس^۲ در کتاب "پیمایش در تحقیقات اجتماعی"، مزیت پیمایش نسبت به سایر روش‌ها در این‌گونه تحقیقات، اولاً، در کارآمدی و قدرت توصیف مناسب ویژگی‌های واحدهای تحلیل و مقایسه دقیق خصوصیات آن‌ها به کمک استنباطات علی است؛ ثانیاً، به عنوان مجموعه منظمی از داده‌ها یا ماتریس متغیرها بر حسب داده‌های موردی، توانایی خاصی در گردآوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل دستاوردهای تحقیق دارد (دِواس، ۱۳۷۶: ۱۴-۱۳ / محسنی تبریزی، ۱۳۸۸: ۱۶۱-۱۶۰).

۲. جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این طرح با توجه به اهداف مطروحه شامل جوانان ۱۵-۲۹ ساله ساکن در شهر تهران بزرگ می‌باشند که با توجه به تعریف جامعه آماری، هر یک از افراد این گروه سنی به عنوان واحد آماری محسوب می‌شود. حجم جامعه آماری طبق سرشماری برابر ۴۳۷۲۴۰۹ نفر است. معمولاً در تعیین حجم نمونه، متغیرهای عمده‌ای چون: حجم جمعیت کل (N)، واریانس صفت‌های مورد بررسی (S)، میزان احتمال خطا در برآورد صفت‌های مورد بررسی (ضریب اطمینان) و فاصله اطمینان (d) که میزان دقت را نشان می‌دهد و هزینه‌های طرح می‌باشد، دخیل هستند. از آنجا که بیشتر متغیرهای این پژوهش از نوع کیفی می‌باشند، ملاک عمل انتخاب واریانس‌ها صفت‌های کیفی قرار می‌گیرند. با فرض بالاترین مقدار واریانس در حجم نمونه، این مقدار برابر ۰/۲۵ است. در این پژوهش، ضریب اطمینان قابل قبول ۹۵ درصد و خطای احتمال ۵ درصد می‌باشد. با توجه به اینکه جمعیت مورد بررسی بزرگ می‌باشد، این فرض معقول است که توزیع نمونه نرمال است. به همین دلیل مقدار اشتباه استاندارد لازم (t) برای دستیابی به ضریب اطمینان ۹۵ درصد ۱/۹۶ می‌باشد. از آنجا که صفت‌های مورد بررسی کیفی بودند و نسبت‌های آنها در بالا برآورد شد، فاصله اطمینان

1 Survey
2 D. DeVaus

در این پژوهش ۰/۰۵ در نظر گرفته می‌شود. با توجه به این پارامترها، فرمول کوکران حجم نمونه را ۳۸۵ نفر نشان می‌دهد. اما برای کاهش خطا، افزایش قدرت تعمیم پذیری، همچنین برای رفع مشکل عدم پاسخگویی پاسخگویان و کسر پرسشنامه مخدوش تعداد نمونه ۷۵۰ نفر در گرفته شد. روش نمونه‌گیری این پژوهش از نوع احتمالی به شیوه نمونه‌گیری ترکیبی (نمونه‌گیری خوشه‌ای متناسب با حجم جامعه و تصادفی ساده) است. نحوه انجام نمونه‌گیری به شرح زیر بود: در مرحله اول، تعداد نمونه هر منطقه با استفاده از روش تخصیص متناسب، بر اساس تعداد و نسبت جوانان مناطق ۲۲ گانه تهران مشخص گردید و تعداد نمونه محاسبه شده به مناطق مذکور اختصاص یافت. در مرحله دوم، با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی، افراد واجد شرایط سنی هر منطقه انتخاب گردیده و پرسشنامه پر گردید. شایان ذکر است از بین این تعداد حجم نمونه، ۸ نفر (۱/۱ درصد) در سن ۳۰ سالگی قرار دارند که با توجه به اینکه از نظر آماری حجم آماری آنها اندک می‌باشد و در یافته‌های پژوهش خللی وارد نمی‌کنند، اطلاعات مربوط به آنها حذف نشده‌اند. افزایش حجم نمونه از ۳۵۰ به ۷۵۰ احتمال خطا و تورش و مشکل عدم پاسخگویی پاسخگویان و کسر پرسشنامه مخدوش از حجم نمونه را بسیار کاهش داد.

$$n = \frac{t^2 \times \frac{p \cdot q}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} (t^2 \times \frac{p \cdot q}{d^2})} = \frac{1.96^2 \times \frac{0.5 \times 0.5}{(0.05)^2}}{1 + \frac{1}{4372409} (1.96^2 \times \frac{0.5 \times 0.5}{(0.05)^2})} = 384/126 \approx 385$$

P=0/5 وجود صفت
q=0/5 عدم وجود صفت
t=1/96 تعداد اشتباه استاندارد لازم برای دستیابی به ۹۵ درصد اطمینان
d=0/05 احتمال یا درصد خطا
N= ۴۳۷۲۴۰۹

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای پژوهش
 تعریف مفهومی و عملیاتی متغیر وابسته (شهروندی گفت و گویی)

به قول یورگن هابرماس در کتاب "گفتگوی فلسفی مدرنیته"^۱، در فضای مفهومی شهروندی گفتگویی^۲، نه تنها شهروندی صرفاً به حق شهروندی شهروندان کاهش نمی‌یابد و نیز شهروندی صرفاً به وظیفه - تکلیف شهروندی مقید نمی‌گردد، بلکه با اتکا به دو نظریه کلیدی یعنی عقلانیت ارتباطی و اخلاق گفتگویی، پارادایمی از شهروندی برمبنای تلفیق صفات شالوده‌ای آن با نوعی فلسفه سیاسی شهروندی بینا شهروندانی برمبنای هرمنوتیک انتقادی جهت رهایی شهروندان از مقیدات سرکوب‌کننده زبان و ارتباط تحریف شده، قدرت و سلطه دیگری، از سه بُعد تشکیل می‌شود (هابرماس، ۱۹۹۴):

۱. شهروندی تفاهمی (مُحق - موظف: تلفیق حق - وظیفه) که برمبنای ارتباط تفاهمی عقلانی، دغدغه‌های اخلاقی آن بسیار پُررنگ است و به شکل‌گیری، خودبنیادی، عدالت و همبستگی راه می‌برد. گویه‌های نگرش به شهروندی تفاهمی به قرار زیرند: ۱. خُلق و خوی مردم، درواقع مایه آسایش و آرامش عمومی

1 philosophical Discourse of modernity
 2 Citizenship Discourse

شهروندان در این شهر شده است. ۲. توسعه و گسترش عدالت اجتماعی در این شهر، به خاطر خُلق و خوی مردم می‌باشد. ۳. خُلق و خوی مردم، هرگونه نابرابری اقتصادی و اجتماعی را در این شهر از بین برده است. ۴. تنها وسیله نظم آفرین رفتار فرهنگی و اجتماعی در این شهر، خُلق و خوی مردم است. ۵. خُلق و خوی مردم، باعث جلوگیری از بروز هرگونه جرم و مجرم در این شهر شده است. ۶. تأمین‌کننده ایمنی و امنیت اجتماعی در این شهر، خُلق و خوی مردم می‌باشد. ۷. خُلق و خوی مردم، عامل تسهیل‌کننده نفع همگانی آحاد شهروندان در این شهر می‌باشد. ۸. خُلق و خوی مردم بسیاری از مسائل و مشکلات را در این شهر، حل کرده است.

۲. شهروندی ارتباطی (خود- دیگری: تلفیق خودبنیادی- بینذهنیت) که منجر به شناسایی، حرمت‌گذاری و به رسمیت شناختن متقابل شهروندان در یک فرآیند ارتباطی می‌گردد و کلیه نهادهای جامعه شهری، شهروندان را در برابر یکدیگر مسئول و پاسخگو می‌سازد. گویه‌های نگرش به شهروندی ارتباطی عبارت اند از: ۱. رعایت داوطلبانه مقررات و قوانین در این شهر، فقط به خاطر خُلق و خوی مردم می‌باشد. ۲. خُلق و خوی مردم، باعث مطلوبیت فعالیت‌های مدنی شهروندان در این شهر شده است. ۳. منافع سیاسی و اقتصادی شهروندان در این شهر، براساس خُلق و خوی مردم حفظ شده است. ۴. خُلق و خوی مردم، عامل پیروی بدون اجبار شهروندان از قوانین و مقررات در این شهر است. ۵. مهم‌ترین مکانیزم اجرایی عادلانه عملکرد شهروندان در این شهر، خُلق و خوی مردم است. ۶. خُلق و خوی مردم، تعاملات فرهنگی و اجتماعی شهروندان را در این شهر میسر ساخته است. ۷. خُلق و خوی مردم، فرآیند احقاق حق همه شهروندان را در این شهر شفاف کرده است. ۸. اساس مشروعیت رفتار عملی و درونی شهروندان در این شهر، خُلق و خوی مردم می‌باشد.

۳. شهروندی مشارکتی (عقلانی- اخلاقی: تلفیق عقلانیت- اخلاقیت) که متضمن چند الزام عقلانی اخلاقی بینذهنی است. گویه‌های نگرش به شهروندی مشارکتی به قرار زیرند: ۱. خُلق و خوی مردم، آگاهانه به رفع نیازهای شهروندان در این شهر کمک زیادی کرده است. ۲. رشد و توسعه فرهنگی و روانی شهروندان فقط به خاطر خُلق و خوی مردم می‌باشد. ۳. خُلق و خوی مردم، عامل اصلی پیروی داوطلبانه شهروندان از ارزش‌های این شهر می‌باشد. ۴. خُلق و خوی مردم، همه شهروندان را آماده همیاری و مشارکت در امور این شهر کرده است. ۵. خُلق و خوی مردم، موجب آگاهی شهروندان از مقررات شهرنشینی و شهروندی شده است. ۶. الزام همگانی شهروندان در رعایت رفتار شهروندی، مربوط به خُلق و خوی مردم می‌باشد. ۷. خُلق و خوی مردم منجر به وظیفه‌شناسی مسئولانه شهروندان در امور این شهر شده است. ۸. خُلق و خوی مردم، عامل اعتماد و اطمینان شهروندان به عملکرد مسئولان این شهر می‌باشد.

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای مستقل (عوامل مؤثر)

به قول آیسک آیزن و مارتین فیشباین در کتاب "فهمیدن گرایش‌ها و پیشگویی رفتار اجتماعی" و آیسک آیزن در اثرش "گرایش‌ها و شخصیت و رفتار"، در تبیین رفتار و حلقهٔ ماقبل بروز رفتار- یعنی قصد و نیت به انجام یک رفتار- در قالب متغیرهای مستقل (عوامل مؤثر) به دو متغیر بنیادی زیر اشاره می‌گردد (رفیع پور، ۱۳۷۲: ۹؛ صدفی و بابائی، ۱۳۸۳: ۱۷):

۱. نگرش یا گرایش به سوی آن رفتار که یک متغیر فردی و شخصی است و طی آن شهروندان انجام یک رفتار یا یک پدیدهٔ شهری را از نظر طرز تلقی خود مورد ارزیابی قرار می‌دهند (آیا رفتار یا پدیدهٔ مذکور خوب است یا بد؟) لذا نگرش بر این اساس به نوبهٔ خود تابع دو بُعد می‌باشد (رفیع پور، ۱۳۷۲: ۱۰؛ آیزن و فیشباین، ۱۹۷۷: ۹۱۸-۸۸۸):

۱. انتظار فایده که نوعی درخواست و مطالبهٔ ذهنی شهروندان نسبت به یک رفتار یا پدیدهٔ شهری در آیندهٔ دور یا نزدیک است و به طور قانونی و عقلایی می‌تواند در حل مسائل و مشکلات موجود، فایده داشته باشد. گویه‌های نگرش به شهروندی هنجاری عبارت اند از: ۱. در این شهر خُلق و خوی مردم، مسیر روابط اجتماعی آیندهٔ شهروندان را تضمین کرده است. ۲. بروز مهر و محبت متقابل در روابط اجتماعی به دلیل خُلق و خوی مردم در این شهر است. ۳. خُلق و خوی مردم در روابط اجتماعی، منجر به علاقمندی شهروندان این شهر به هم شده است. ۴. با تغییرات جدید تکنولوژی، خُلق و خوی مردم این شهر نیز شدیداً تطبیق پیدا کرده است. ۵. روابط اجتماعی مردم این شهر، در بستر خُلق و خوی منظم و آینده‌گرایانه برقرار می‌باشد. ۶. مردم این شهر، دارای خُلق و خوی لبریز از اعتقاد و اعتماد متقابل به همدیگر می‌باشند. ۷. خُلق و خوی مردم این شهر، سرشار از رفتار شایسته سالارانه در مناسبات اجتماعی می‌باشد. ۸. مردم این شهر، در روابط اجتماعی خود با دیگران با خُلق و خوی مثبت و هدفمند رفتار می‌کنند. ۲. ارزیابی فایده، نوعی قضاوت و ارزش‌گذاری عینی شهروندان نسبت به رفتار یا پدیدهٔ شهری در حال حاضر نسبت به گذشته است که فعلاً به طور قانونی و عقلایی در حل مسائل و مشکلات موجود، فایده دارد یا ندارد. گویه‌های نگرش به شهروندی مشتری عبارت اند از: ۱. در این شهر در مواجهه با بوروکراسی سازمان‌ها، مشتریان از خُلق و خوی بهینه‌ای برخوردارند. ۲. در فرآیند بوروکراسی سازمان‌های این شهر، خُلق و خوی مشتری‌گرایی حرف اول را می‌زند. ۳. مشتریان بوروکراسی سازمان‌ها در این شهر، با خُلق و خوی پُر از اعتماد به پیگیری می‌پردازند. ۴. خُلق و خوی مشتریان در بوروکراسی سازمان‌ها در این شهر، از شفافیت بالایی برخوردار است. ۵. در این شهر مشتریان با خُلق و خوی محبت‌آمیزی با بوروکراسی سازمان‌ها، مواجه می‌شوند. ۶. خُلق و خوی مشتریان، راه اختلاس و ارتشا را در بوروکراسی سازمان‌های این شهر بسته است. ۷. خُلق و خوی مشتریان، مانع سودمداری و فردگرایی در بوروکراسی سازمان‌های

این شهر شده است. ۸. در بوروکراسی سازمان‌های این شهر، خُلق و خوی مشتریان امکان بروز تبعیض رویه‌ها را نمی‌دهد.

۲. گزینش یا هنجار ذهنی که منعکس‌کننده نفوذ و فشار اجتماعی است که شهروندان آن را برای انجام یک رفتار، احساس و ادراک می‌کنند. در واقع، شهروندان بر مبنای قوانین و حقوق شهروندی، تا چه حد رفتارشان مورد تأیید یا توبیخ دیگران که در عین حال نقش یک مرجع هدایت‌کننده رفتار را دارند، قرار خواهد گرفت. لذا گزینش یا هنجار ذهنی، به نوبه خود تابع دو بُعد می‌باشد (رفیع پور، ۱۳۷۲: ۱۱-۱۰):

۱. دیگران مهم، یعنی انتظار اینکه یک رفتار یا پدیده شهری بر مبنای قوانین و حقوق شهروندی در سازمان‌های اداری و مراجع قانونی مهم، از سوی شهروندان در حل مسائل و مشکلات موجود، به طور قانونی و عقلایی چگونه ارزیابی می‌شود؟ گویه‌های نگرش به شهروندی سازمانی به قرار زیرند:
۱. امنیت و رفاه اجتماعی شهروندان، به خاطر خُلق و خوی کارکنان ادارات در این شهر می‌باشد. ۲.
- رعایت کامل مقررات و قوانین، مربوط به خُلق و خوی کارکنان ادارات در این شهر می‌باشد. ۳. خُلق و خوی کارکنان ادارات در این شهر، حریم‌ها و حرمت‌های شهروندان را حفظ کرده است. ۴. خُلق و خوی کارکنان ادارات در این شهر، منجر به عدالت اجتماعی در بین شهروندان شده است. ۵. عامل اصلی کارایی و اثربخشی سازمان‌ها، خُلق و خوی کارکنان ادارات در این شهر می‌باشد. ۶. رعایت ضوابط قانونمند سازمان‌ها، ناشی از خُلق و خوی کارکنان ادارات در این شهر می‌باشد. ۷. به خاطر خُلق و خوی کارکنان ادارات، شهروندان بدون ترس و وحشت ابراز عقیده می‌کنند. ۸. خُلق و خوی کارکنان ادارات در سازمان‌ها، راه‌های نامشروع زر و زور و تزویر را از بین برده است. گویه‌های نگرش به شهروندی قانونی عبارت‌اند از:
۱. شهروندان از خُلق و خوی کارگزاران مراجع قانونی در حل مسائل این شهر رضایت دارند. ۲. شهروندان از عملکرد مراجع قانونی در این شهر، به دلیل خُلق و خوی کارگزاران آن راضی‌اند. ۳. خُلق و خوی کارگزاران مراجع قانونی در این شهر، مانع اِتلاف منابع و وقت شهروندان می‌شود. ۴. شهروندان با مشاهده خُلق و خوی کارگزاران مراجع قانونی، همه مشکلات را فراموش می‌کنند. ۵. خُلق و خوی کارگزاران مراجع قانونی در این شهر، به مسائل شهروندان سروسامان داده است. ۶. تأثیرگذار اصلی کاهش انحرافات و جرائم این شهر، خُلق و خوی کارگزاران مراجع قانونی می‌باشد. ۷. خُلق و خوی کارگزاران مراجع قانونی در این شهر، حافظ آبرو و حیثیت همه شهروندان است. ۸. اعاده حقوق شهروندان در این شهر، متکی بر خُلق و خوی کارگزاران مراجع قانونی می‌باشد. ۲. انگیزش پیروی، یعنی انگیزه شهروندان در حل مسائل و مشکلات موجود، به طور قانونی و عقلایی، به اقتضای پیروی از قوانین و حقوق شهروندی منتج از انتظارات دیگران، به صورت مثبت است یا منفی؟ گویه‌های نگرش به شهروندی اقتضایی عبارت‌اند از:
۱. خُلق و خوی شهروندان این شهر در موقعیت‌های مختلف، به هیچ‌وجه ماشینی و غیرانسانی نیست. ۲. با هرگونه تغییر

در این شهر، خُلق و خوی شهروندان در موقعیت‌های مختلف، قابل کنترل است. ۳. موقعیت فرهنگی این شهر، به خاطر خُلق و خوی شهروندان در هر وضعیت، مطلوب می‌باشد. ۴. شهروندان این شهر با خُلق و خوی مقتدرانه، به مقابله با هرگونه مسائل و مشکلات می‌پردازند. ۵. شهروندان این شهر با خُلق و خوی مسئولانه، نسبت به مسائل حقوقی و سیاسی روز آگاهند. ۶. خُلق و خوی شهروندان این شهر در موقعیت‌های مختلف، پُر از نوآوری و خلاقیت نهفته است. ۷. بهترین گزینه در نیل به توسعه اقتصادی این شهر، استعداد نهفته خُلق و خوی شهروندان است. ۸. خُلق و خوی شهروندان این شهر، بهترین ترازوی اجرای عدالت در موقعیت‌های مختلف می‌باشد.

یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی (نیکویی برازش متغیرهای اصلی تحقیق)

- میانگین پاسخ‌های جوانان به برخی از متغیرهای زمینه‌ای از جمله: جنسیت، وضعیت شغلی و منطقه سکونت نشان می‌دهد که هر چند کم و بیش تفاوت‌هایی در میانگین نگرش آنها به شهروندی ارتباطی مشاهده می‌گردد، اما در کل هیچ نگرش مثبتی نسبت به متغیر شهروندی گفتگویی وجود ندارد. میانگین پاسخ‌های مربوط به متغیر «جنسیت» به انواع نگرش شهروندی تفاهمی، مشارکتی، سازمانی، قانونی، مشتری، هنجاری و اقتضایی مردان نسبت به زنان با میانگین حداقل ۱/۳۴۹۱ و حداکثر ۱/۷۱۰۹ و زنان با حداقل میانگین ۱/۲۱۹۵ و حداکثر ۱/۶۴۳۰ نشان داد که مردان نگرش مثبت‌تری به مولفه‌های شهروندی دارند، هرچند در نگاه کلی به نتایج پاسخ‌ها، هم زنان و هم مردان نگرش مثبتی نسبت به مولفه‌های شهروندی ندارند. همچنین، میانگین پاسخ‌های متغیر مستقل زمینه‌ای «وضعیت اشتغال» (اعم از رسمی، قراردادی و پیمانی) و غیرشاغلین نشان دهنده آن است که پاسخگویان غیر شاغل با میانگین پاسخ‌های حداکثر ۱/۸۹۵۸ و حداقل ۱/۵۹۹۵ نسبت به پاسخگویان با مشاغل رسمی، پیمانی و قراردادی نگرش مثبت‌تری به مولفه‌های شهروندی دارند. هرچند وضعیت شغلی پاسخگویان نیز در کل از نگرش مثبتی برخوردار نمی‌باشد. در متغیر زمینه‌ای «منطقه مسکونی» بیشترین میانگین پاسخ‌ها به مناطق ۱۱؛ ۱۵؛ ۱۸؛ ۳؛ ۴؛ ۹؛ ۱۳ - حداکثر میانگین به میزان ۱/۹۵۳۴ به منطقه ۱۱ و حداقل میانگین با میزان ۱/۵۶۱۳ به منطقه ۱۳- اختصاص یافت. در بخش دوم مناطق مسکونی (۱۹؛ ۲۲؛ ۵؛ ۱۴؛ ۷؛ ۲؛ ۱۰؛ ۱۲؛ ۱؛ ۲۱؛ ۱۶؛ ۸؛ ۲۰؛ ۱۷)، میانگین پاسخگویان به حداکثر ۱/۴۷۶۲ به منطقه ۲۲ و حداقل با میانگین ۱/۲۳۴۴ به منطقه ۱۷ تعلق داشت. در نتیجه، بیشترین میانگین به منطقه ۲۲ و کمترین میانگین پاسخ‌ها به منطقه ۱۷ اختصاص یافت. به عبارت دیگر، نگرش جوانان ساکن در منطقه ۲۲ نسبت به منطقه ۱۷ پیرامون شهروندی گفتگویی مثبت‌تر می‌باشد- هر چند به طور کلی نتایج پاسخ‌ها نشان دهنده نگرش مثبت در بین جوانان مناطق ۲۲ گانه کلان شهر تهران نسبت به نگرش شهروندی ارتباطی نمی‌باشد.

- همچنین آمار توصیفی متغیرهای اصلی پژوهشی در جدول ۱ نشان می دهد که بالاترین میزان میانگین پاسخ ها به نگرش شهروندی مشارکتی به میزان ۱,۷۸۵۹ و پایین ترین میانگین پاسخ ها در میان متغیرهای اصلی تحقیق به نگرش شهروندی مشتری به میزان ۱,۲۹۶۲ می باشد. هر چند در کل، میانگین هیچ یک از متغیرهای اصلی نشان دهنده نگرش مثبت جوانان تهرانی به شهروندی گفتگویی نمی باشد.

می توان به توصیف متغیر وابسته (نگرش به شهروندی گفتگویی شامل شهروندی تفاهمی، ارتباطی و مشارکتی) و متغیرهای مستقل (نگرش به شهروندی: قانونی، هنجاری، مشتری، سازمانی و اقتضایی) پرداخت:

جدول ۱: توصیف آماری متغیرهای اصلی تحقیق

متغیرهای اصلی	میانگین	انحراف معیار	شماره گویه در پرسشنامه
نگرش به شهروندی گفت و گویی	1.6148	.85485	۸-۱
	1.6459	.84602	۱۶-۹
	1.7859	.90118	۲۴-۱۷
عوامل مؤثر	1.4900	.92601	۳۲-۲۵
	1.4178	.88615	۴۰-۳۳
	1.2962	.89419	۴۸-۴۱
	1.6268	.88764	۵۶-۴۹
	1.6952	.86526	۶۴-۵۷

یکی از روش های نیکویی برازش متغیرهای تحقیق از دیدگاه لی. جی. کروناخ، استفاده از ضریب پایایی است که به کمک آزمون تحلیل گویه ها همزمان قابلیت اطمینان همبستگی گویه ها انجام می گیرد (دواس، ۱۳۷۶: ۲۶۲-۲۵۳). طبق جدول ۲، همه گویه ها در قالب متغیرهای اصلی این تحقیق، از پایایی قابل قبولی برخوردارند:

جدول ۲: دستاوردهای ناشی از روش های نیکویی برازش مدل نظری - آزمون تحلیل گویه ها و آزمون تحلیل عاملی

Sig.	(df.)	Bartlett's Test of Sphericity Approx. Chi-Square (BTS)	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO)	آلفا کروناخ (Alpha)	متغیرهای اصلی
۰,۰۰۰	۲۸	۲۷۰۵	۰,۹۰۹	۰,۹۰۵	شهروندی تفاهمی
۰,۰۰۰	۲۸	۲۴۴۶	۰,۹۲۲	۰,۹۲۱	شهروندی ارتباطی
۰,۰۰۰	۲۸	۳۰۱۶	۰,۹۳۱	۰,۹۳۱	شهروندی مشارکتی
۰,۰۰۰	۲۸	۳۳۴۷	۰,۹۲۳	۰,۸۸۶	شهروندی سازمانی
۰,۰۰۰	۲۸	۲۷۸۳	۰,۹۰۱	۰,۹۲۰	شهروندی قانونی
۰,۰۰۰	۲۸	۳۷۸۳	۰,۹۳۶	۰,۹۱۲	شهروندی مشتری
۰,۰۰۰	۲۸	۳۳۵۶	۰,۹۳۰	۰,۸۹۱	شهروندی هنجاری
۰,۰۰۰	۲۸	۳۰۵۴	۰,۹۱۱	۰,۸۹۷	شهروندی اقتضایی

یکی دیگر از روش‌های نیکویی برازش متغیرهای اصلی تحقیق، استفاده از تحلیل عاملی به کمک آزمون های KMO و BTS می باشد. در واقع، آزمون تحلیل عاملی که به باور ماریجا نورسیس، به عنوان ابزار مهم اعتبار سازه‌ای در دسته‌بندی گویه‌ها و همبستگی مجموعه گویه‌های مشابه در حد یک عامل (به عنوان تحلیل عاملی اکتشافی یا تکنیک تقلیل داده‌ها) است، در تحلیل مؤلفه‌های اصلی جهت برازندگی مدل نظری با داده‌های مشاهده شده (به عنوان تحلیل عاملی تأییدی یا تکنیک تلخیص داده‌ها) از اهمیت خاصی دارد و مبتنی بر دو روش مرتبط با هم برای تعیین مناسب بودن مجموعه گویه‌ها در ماتریس همبستگی است (دواس، ۱۳۷۶: ۲۵۶-۲۵۴): ۱. آزمون کفایت نمونه برداری کیزر- مایر- آلکین (KMO) (ساروخانی، ۱۳۸۶: ۲۲۲-۲۱۰). بر مبنای تحلیل عاملی تأییدی مقدار KMO در بین کلیه متغیرهای اصلی بیش از ۹۰ درصد برآورد شده است. لذا روابط موجود در بین گویه‌ها برای تحلیل عاملی مورد نظر بسیار مناسب اند و برای سنجش متغیرهای مربوطه در تحقیق از برازندگی کافی و اعتبار وافی برخوردارند. پس مقادیر مأخوذه KMO علاوه بر اینکه نشانگر کفایت نمونه برداری محتوایی عالی می‌باشد، نشان می‌دهند که کلیه متغیرهای اصلی از نظر کفایت نمونه برداری نیز مشکلی برای انجام تحلیل عاملی ندارند. ۲. آزمون تقریبی کرویته بارتلت (BTS) (سرمد و حجازی، ۱۳۸۲: ۲۷۴-۲۶۸). آزمون BTS نیز با مقدار مجذور کای (χ^2) در سطح معناداری قابل قبول، نشان دهنده معناداری ماتریس داده‌ها و وجود حداقل شرط لازم انجام تحلیل عاملی در مورد ماتریس داده‌های مربوط به کلیه متغیرهای اصلی می‌باشد. لذا بدین وسیله کفایت ماتریس همبستگی گویه‌های مربوط به متغیرهای اصلی و احراز اعتبار سازه‌ای پرسشنامه تحقیق در بین جوانان کلانشهر تهران، اعلام می‌گردد. برای نیکویی برازش متغیرهای اصلی تحقیق، تحلیل عاملی از شاخص‌ها و کل گویه‌های تحقیق به عمل آمد که نتایج آن در جدول ۳ حاصل از آزمون KMO با میزان بالای ۰/۹۷ و BTS با میزان Chi-Square قابل قبول و نتایج معنادار و تبیین واریانس تحلیل عاملی کل شاخص‌ها و

گویه‌ها، نشانگر کفایت ماتریس همبستگی گویه‌های مربوط به متغیرهای اصلی و احراز اعتبار سازه‌ای پرسشنامه تحقیق حاضر است.

جدول ۳: آزمون KMO و BTS شاخص‌ها و گویه‌ها

.973	آزمون KMO	
29290	Approx. Chi-Square	آزمون BTS
2016	Df	
.000	Sig.	

بدین ترتیب، واریانس کل حاصل از تحلیل عاملی کلیه گویه‌های تحقیق اعم از متغیر وابسته (نگرش به شهروندی گفتگویی شامل شهروندی تفاهمی، ارتباطی و مشارکتی) و متغیرهای مستقل (نگرش به شهروندی قانونی، هنجاری، مشتری، سازمانی و اقتضایی)، که در مدل نظری بیشترین تاثیر را دارد، در جدول ۴ نشان داده شده است:

جدول ۴: تبیین واریانس کل تحلیل عاملی گویه‌ها

مجموعه بارهای مجذور شده عوامل استخراج شده (Extraction Sums of Squared Loadings)			ارزش ویژه اولیه (Initial Eigenvalues)			Component
درصد تجمعی	درصد واریانس	کل	درصد تجمعی	درصد واریانس	کل	
49.509	49.509	31.686	49.509	49.509	31.686	1
54.236	4.728	3.026	54.236	4.728	3.026	2
57.967	3.731	2.388	57.967	3.731	2.388	3
60.647	2.679	1.715	60.647	2.679	1.715	4
62.534	1.888	1.208	62.534	1.888	1.208	5
64.341	1.807	1.156	64.341	1.807	1.156	6
65.927	1.586	1.015	65.927	1.586	1.015	7
67.508	1.581	1.012	67.508	1.581	1.012	8
			68.883	1.375	.880	9
			70.198	1.315	.841	10
⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮
			100.000	.163	.104	64

Extraction Method: Principal Component Analysis.

با توجه به مقادیر جدول فوق، یکی از متداول‌ترین طرق تعیین مؤلفه‌ها و عامل‌های مقتضی، استفاده از آماره مقدار ویژه یا ارزش ویژه ۱ است که مبتنی بر آن بهترین مدل، ساده‌ترین مدل می‌باشد - یعنی، با کمترین عامل، بیشترین واریانس مجموعه اولیه گویه‌های مربوط به متغیرهای پژوهش را تبیین می‌کند. از این رو، بهترین مؤلفه‌ها و عامل‌ها آنهایی هستند که بیشترین واریانس مجموعه گویه‌های منفرد را در

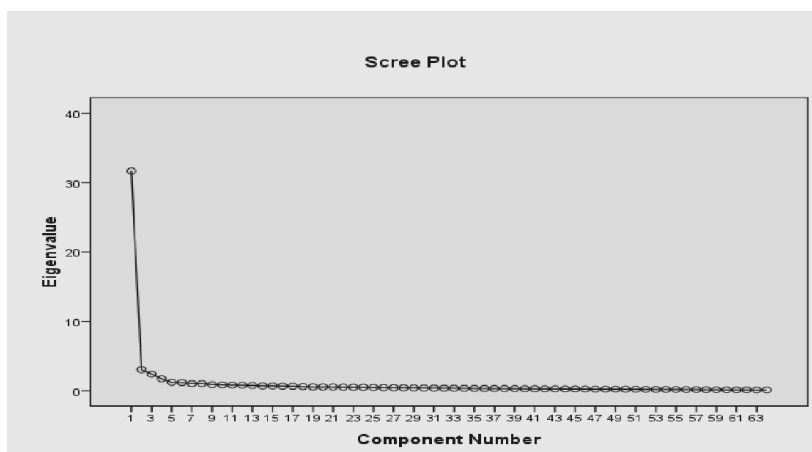
1 Eigenvalue=E.V

متغیرهای پژوهش تبیین می‌کنند. بنابراین مقدار ویژه (E.V) اندازه ای است که نشان دهنده مقدار واریانس ۱ در مجموعه عامل‌های اولیه است که توسط عامل مورد نظر تبیین می‌شود. هر چه این مقدار بیشتر باشد، آن عامل واریانس بیشتری را تبیین می‌کند و هر چه مقدار کل واریانس تبیین شده بیشتر باشد، راه حل بهتر است. در واقع، مقدار ویژه (E.V) هر عامل مقدار واریانس همه متغیرهاست که توسط آن عامل تبیین می‌شود. عامل‌هایی که مقدار ویژه آن‌ها از یک بیشتر است ($E.V > 1$) یعنی هشت عامل اول در جدول فوق، بهترین عامل‌ها هستند و بقیه عامل‌ها که کمتر از ۱ می‌باشند، ضعیف‌ترین عامل‌ها تلقی می‌شوند. چنانچه مقدار ویژه تعداد زیادی عامل از یک بیشتر شود، یکی از طرق حذف این نوع عامل‌ها بررسی مقدار کل واریانس تبیین شده مجموعه تمامی گویه‌ها بوسیله شماری از عامل‌هاست. لذا داده‌های درصد تجمعی ۲ این اطلاعات را به محقق می‌دهد. بر مبنای داده‌های درصد تجمعی که با افزایش تعداد عامل‌ها بر مقدار واریانس تبیین شده افزوده می‌شود، در اینجا باید نقطه‌ای را که بعد از آن افزایش عامل‌ها منجر به افزایش زیادی در مقدار کل واریانس تبیین شده نمی‌شود تعیین کرد و فقط عامل‌های بالای این نقطه را انتخاب نمود- همانطور که در نمودار سنگ ریزه زیر نشان داده شده است. البته استخراج مقدماتی عامل‌ها مشخص نمی‌کند که چه گویه‌هایی به چه عامل‌هایی تعلق دارند و بسیاری از گویه‌ها بار (Load) چند عامل می‌شوند و پاره‌ای از عامل‌ها هم تقریباً حامل تمامی گویه‌ها هستند. از آنجا که طبق ستون مربوط به مجموعه بارهای مجذور شده عوامل استخراج شده قبل از چرخش عوامل ۳، گویه‌های استخراج شده هر یک مقداری از واریانس کل را تبیین می‌کنند و در عین حال طبق ستون مربوط به مجموعه بارهای مجذور شده عوامل استخراج شده بعد از چرخش عوامل ۴، به نظر تغییراتی در داده‌ها مشاهده گردد. همانطور که در نمودار سنگ ریزه زیر نیز قابل مشاهده است، بهترین عامل، عامل‌های ۱ تا ۹ است که مقدار ارزش ویژه آن‌ها بالاتر از ۱ یا ($E.V > 1$) باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نمودار ۱: نمودار سنگ‌ریزه‌ای حاصل از تحلیل عاملی

-
- 1 Variance
  - 2 Cumulative Percent
  - 3 Extraction Sums of Squared Loadings
  - 4 Rotation Sums of Squared Loadings

آمار استنباطی (آزمون فرضیه‌های پژوهش)

اول) آزمون فرضیه‌های دومتغیره (دو به دو)

- براساس آزمون فرضیه روابط بین متغیرهای مستقل (نگرش به شهروندی قانونی، هنجاری، مشتری، مشتری، سازمانی و اقتضایی) و متغیر وابسته (نگرش به شهروندی گفتگویی (شامل نگرش به شهروندی تفاهمی، ارتباطی و مشارکتی) ملاحظه می‌گردد که طبق جدول ۵، رابطه معناداری بین نگرش به شهروندی گفتگویی (شامل شهروندی تفاهمی، ارتباطی و مشارکتی) و نگرش به شهروندی قانونی، نگرش به شهروندی هنجاری، نگرش به شهروندی مشتری، نگرش به شهروندی سازمانی و نگرش به شهروندی اقتضایی وجود دارد و این رابطه در حد نسبتاً بالا و شدید می‌باشد.

جدول ۵: ماتریس همبستگی بین متغیرهای اصلی تحقیق

نگرش به شهروندی گفت و گویی	عوامل مؤثر بر نگرش به شهروندی گفتگویی					همبستگی پیرسون R
	اقتضایی	هنجاری	مشتری	قانونی	سازمانی	
.801**	.640**	.692* *	.707**	.767**	1	سازمانی شهروندی
.000	.000	.000	.000	.000		
.725**	.657**	.732* *	.807**	1	.767**	شهروندی قانونی
.000	.000	.000	.000		.000	
.688**	.664**	.774* *	1	.807**	.707**	شهروندی مشتری
.000	.000	.000		.000	.000	
.777**	.848**	1	.774**	.732**	.692**	شهروندی هنجاری
.000	.000		.000	.000	.000	
.741**	1	.848* *	.664**	.657**	.640**	اقتضایی شهروندی
.000		.000	.000	.000	.000	
1	.741**	.777* *	.688**	.725**	.801**	شهروندی گفتگویی
	.000	.000	.000	.000	.000	

طبق جدول ۶ و ۷، نتیجه آزمون فرضیه روابط بین متغیرهای زمینه‌ای (به صورت دو به دو: جنسیت، سن، مسکن، منطقه مسکونی، اشتغال، نوع شغل، تحصیلات، درآمد و بعدخانوار) با متغیر وابسته (نگرش به شهروندی گفنگویی) و همچنین با متغیرهای مستقل (به صورت دو به دو: نگرش به شهروندی قانونی، هنجاری، مشتری، سازمانی و اقتضایی) ملاحظه می‌گردد:

- متغیر جنسیت و نگرش شهروندی گفت و گویی با مقدار مجذور کای (X²) ۱۹۹,۶ و سطح معنی داری ۰,۰۱۴ نشان داد که بین جنسیت و نگرش شهروندی گفت و گویی رابطه معنی داری وجود دارد.
- متغیر وسیله رفت و آمد و نگرش شهروندی گفت و گویی با مقدار مجذور کای (X²) ۲۰۹,۱ و سطح معنی داری ۰,۵۵ نشان داد که بین وسیله رفت و آمد و نگرش شهروندی گفت و گویی رابطه معنی داری وجود دارد.
- متغیر تأهل و نگرش شهروندی گفت و گویی با مقدار مجذور کای (X²) ۱۰۸۸ و سطح معنی داری ۰,۰۰۰ نشان داد که بین تأهل و نگرش شهروندی گفت و گویی رابطه معنی داری وجود دارد.
- متغیر وضعیت اشتغال و نگرش شهروندی گفت و گویی با مقدار مجذور کای (X²) ۴۰۰,۵ و سطح معنی داری ۰,۰۰۰ نشان داد که بین وضعیت اشتغال و نگرش شهروندی گفت و گویی رابطه معنی داری وجود دارد.
- متغیر وضعیت مسکن و نگرش شهروندی گفت و گویی با مقدار مجذور کای (X²) ۵۵۶,۹ و سطح معنی داری ۰,۰۰۱ نشان داد که بین وضعیت مسکن و نگرش شهروندی گفت و گویی رابطه معنی داری وجود دارد.
- متغیر منطقه مسکونی و نگرش شهروندی گفت و گویی با مقدار مجذور کای (X²) ۳۶۵۹ و سطح معنی داری ۰,۰۰۰ نشان داد که بین مناطق مسکونی و نگرش شهروندی گفت و گویی رابطه معنی داری وجود دارد.
- بین متغیر نوع شغل و نگرش شهروندی گفت و گویی با مقدار مجذور کای (X²) ۳۳۱,۷ و سطح معنی داری ۰,۳۲ رابطه معنی داری وجود ندارد. پس فرضیه مربوط به داشتن رابطه معنادار بین سطح تحصیلات و شهروندی گفت و گویی رد می‌شود.
- بین متغیر سطح تحصیلات و نگرش شهروندی گفت و گویی در سطح معنی داری ۰,۳۱ رابطه معنی داری وجود ندارد. پس فرضیه مربوط به داشتن رابطه معنادار بین سطح تحصیلات و شهروندی گفت و گویی رد می‌شود.
- بین متغیر سطح درآمد و نگرش شهروندی گفت و گویی در سطح معنی داری ۰,۷۱ رابطه معنی داری وجود ندارد. پس فرضیه مربوط به داشتن رابطه معنادار بین سطح درآمد و شهروندی گفت و گویی رد می‌شود.

- بین متغیر بُعد خانوار و نگرش شهروندی گفت و گویی در سطح معنی داری ۰,۹۴ رابطه معنی داری وجود ندارد. پس فرضیه مربوط به داشتن رابطه معنادار بین بعدخانوار و شهروندی گفت و گویی رد می شود.
- بین متغیر سن و نگرش شهروندی گفت و گویی در سطح معنی داری ۰,۱۷۶ رابطه معنی داری وجود ندارد. پس فرضیه مربوط به داشتن رابطه معنادار بین سن و نگرش شهروندی گفت و گویی رد می شود.

جدول ۶: رابطه متغیرهای زمینه‌ای با نگرش به شهروندی گفت و گویی

ضریب وی - کرامرز (Cramer's V)		پیرسون - کای اسکوئر (Pearson Chi-Square)			آماره متغیر زمینه‌ای
سطح معناداری Sig.	مقدار value	سطح معناداری Sig.	درجه آزادی Df.	مقدار Value	
۰,۰۱۴	۰,۵۳	۰,۰۱۴	۱۵۸	۱۹۹,۶	جنسیت
۰,۰۰۲	۰,۵۶	۰,۰۰۲	۱۵۵	۲۰۹,۱	وسیله نقلیه
۰,۰۰۰	۰,۷۱	۰,۰۰۰	۴۸۴	۱۰۸۸	وضع تاهل
۰,۰۰۰	۰,۵۵	۰,۰۰۰	۲۹۸	۴۰۰,۵	وضعیت اشتغال
۰,۰۳۲	۰,۵۴	۰,۰۳	۲۸۶	۳۳۱,۷	نوع شغل
۰,۰۰۱	۰,۵۲	۰,۰۰۱	۴۵۶	۵۵۶,۹	وضعیت مسکن
۰,۰۰۰	۰,۵۲	۰,۰۰۰	۳۰۴۵	۳۶۵۹	منطقه سکونت

جدول ۷: رابطه متغیرهای زمینه‌ای با نگرش به شهروندی گفت و گویی

همبستگی پیرسون (Pearson Correlation)		همبستگی متغیر زمینه‌ای
سطح معنی داری Sig. (2-tailed)	مقدار (Value)	
۰,۳۱	-۰,۰۳۸	تحصیلات
۰,۷۱	-۰,۰۱۴	سطوح درآمدی
۰,۹۴	۰,۰۰۳	بعد خانوار
۰,۱۸	-۰,۰۵۱	سن

دوم) آزمون فرضیه با استفاده از رگرسیون چندگانه (R)

طبق آزمون فرضیه تأثیر متغیرهای زمینه‌ای (به صورت دو به دو: جنسیت، سن، مسکن، منطقه مسکونی، اشتغال، شغل، تحصیلات، درآمد و بعدخانوار) و متغیرهای مستقل (نگرش به شهروندی):

قانونی، هنجاری، مشتری، سازمانی و اقتضایی) بر متغیر وابسته (نگرش به شهروندی گفت و گویی)، ملاحظه می‌گردد که طبق جدول ۸ تا جدول ۱۱- با استفاده از آزمون تحلیل رگرسیون چندگانه (R) که یکی دیگر از روش‌های نیکویی برازش مدل نظری است- بر مبنای کاربرد ضرایب بتای استاندارد (β_i) می‌توان برآوردهای کمی روابط علی بین مجموعه ای از متغیرها را به دست آورد (محسنی تبریزی و شیرعلی، ۱۳۸۸: ۱۶۱-۱۶۰). در ضمن آماره R^2 علاوه بر تبیین نمایش مقدار واریانس متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، نشان می‌دهد که مدل تا چه اندازه برازنده مجموعه ای از داده‌هاست. هر چه مقدار R^2 بالاتر باشد، مدل قوی‌تر است؛ لذا با مجذور میزان خطا (e^2)، واریانس تبیین نشده متغیرهای باقیمانده به دست می‌آید (حبیب پورو صفری، ۱۳۸۸: ۵۲۰).

□ لذا مدل‌های رگرسیونی که برای تبیین اثرات جداگانه متغیرهای تأثیرگذار بر متغیر تأثیرپذیر مورد نیکویی برازش قرار گرفته‌اند (حبیب پور و صفری، ۱۳۸۸: ۵۳۴-۵۱۶)، در مجموع جدول ۸ نشانگر این است که عوامل اصلی موثر شامل نگرش شهروندی سازمانی با ضریب تعیین ($R^2=0,552$)؛ نگرش شهروندی سازمانی + هنجاری با ضریب تعیین ($R^2=0,657$) و نگرش شهروندی سازمانی + هنجاری + اقتضایی با ضریب تعیین ($R^2=0,667$) در سطح نسبتاً بالایی رابطه بین نگرش جوانان به شهروندی گفت و گویی را تبیین می‌نمایند. بنابراین بین نگرش جوانان به شهروندی گفتگویی و نگرش شهروندی سازمانی، نگرش شهروندی هنجاری، نگرش شهروندی اقتضایی رابطه معنادار و نسبتاً شدیدی وجود دارد. همچنین، از میان عوامل مستقل زمینه‌ای، متغیر جنسیت با ضریب تعیین ($R^2=0,072$) در سطح ضعیف با نگرش جوانان به شهروندی گفت و گویی رابطه معنی داری داشته است.

□ همچنین طبق جدول ۹ نتایج آزمون فرضیات برای تعیین ضرایب رگرسیون چندگانه عوامل مؤثر بر نگرش جوانان به شهروندی گفت و گویی، نگرش شهروندی سازمانی با ($\beta_i=0,491$)، نگرش شهروندی هنجاری با ($\beta_i=0,274$) و نگرش شهروندی اقتضایی با ($\beta_i=0,167$) و متغیر زمینه ای جنسیت با ضریب ($\beta_i=-0,072$) توانستند بیشتر از سایر عوامل در نیکویی برازش مدل نظری تحقیق مؤثر واقع شوند.

جدول ۸: آزمون تحلیل رگرسیون چندگانه عوامل مؤثر بر نگرش به شهروندی گفت و گویی

Change Statistics					Std. Error of the Estimate	Adjusted R Square	R Square	R	مدل Method= Stepwise
Sig. F Change	df2	df1	F Change	R Square Change					
.000	303	1	371.638	.552	.49735	.550	.552	.743 ^a	شهروندی سازمانی
.000	302	1	92.263	.105	.43566	.655	.657	.810 ^b	شهروندی سازمانی+هنجاری

.003	301	1	9.173	.010	.42989	.664	.667	.817 ^c	شهروندی سازمانی + هنجاری + اقتضایی
.031	299	1	4.705	.005	.42791	.668	.672	.820 ^d	شهروندی سازمانی + هنجاری + اقتضایی + جنسیت

جدول ۹: ضرایب رگرسیونی تأثیر مستقیم عوامل مؤثر بر نگرش به شهروندی گفت وگویی

Collinearity Statistics		Correlations			Sig.	T	Standardized Coefficients	Unstandardized Coefficients		مدل
VIF	Tolerance	Part	Partial	Zero-order			Beta	Std. Error	B	
				-	.000	50590	-	.102	.569	مقدار ثابت (Constant)
1.604	.624	.388	.561	.743	.000	11.72	.491	.035	.405	شهروندی سازمانی
3.104	.322	.155	.262	.707	.000	4.694	.274	.053	.247	شهروندی هنجاری
2.732	.366	.101	.172	.649	.000	3.029	.167	.053	.161	شهروندی اقتضایی
1.012	.988	-.072	-.124	-.086	.031	-2.169	-.072	.050	-.108	جنسیت

جدول ۱۰: ANOVA تأثیر مستقیم عوامل مؤثر بر نگرش به شهروندی گفت وگویی

Sig.	F	Mean Square مجذور میانگین	Df درجه آزادی	Sum of Squares مجموع مجذورات	مدل Method= Stepwise	
.000 ^a	371.638	92.160	1	92.160	Regression	شهروندی سازمانی
					Residual	
					Total	
.000 ^b	288.105	54.865	2	109.730	Regression	شهروندی سازمانی شهروندی هنجاری
					Residual	
					Total	
.000 ^c	200.389	37.146	3	111.439	Regression	شهروندی سازمانی شهروندی هنجاری شهروندی اقتضایی
					Residual	
					Total	

.000	153.32	28.075	4	112.300	Regression	شهروندی سازمانی
d	4	.183	299	54.750	Residual	شهروندی هنجاری
			303	167.050	Total	شهروندی اقتضایی
						جنسیت

جدول ۱۱: ضرایب رگرسیونی تأثیر غیرمستقیم عوامل مؤثر بر نگرش به شهروندی گفت وگویی

Collinearity Statistics			Sig.	T	Beta In	مدل
Minimum Tolerance	VIF	Tolerance				
.321	1.083	.923	.037	.523	.022 ^d	تاھل
.305	1.060	.943	.102	.077	.060 ^d	منطقه
.322	1.026	.975	-.027	.642	-.016 ^d	تحصیلات
.318	1.018	.982	.025	.670	.014 ^d	مسکن
.321	1.053	.949	-.005	.931	-.003 ^d	اشتغال
.320	1.037	.965	.014	.815	.008 ^d	نوع شغل
.321	1.177	.849	-.002	.971	-.001 ^d	وسیله رفت و آمد
.322	1.050	.953	.011	.844	.007 ^d	درآمد
.322	1.013	.987	.002	.972	.001 ^d	بعد خانوار
.320	1.006	.994	-.023	.691	-.013 ^d	سن
.295	2.532	.395	.059	.311	.054 ^d	شهروندی قانونی
.266	2.662	.376	.017	.771	.016 ^d	شهروندی مشتری

همانطور که جدول ۱۱ نشان می دهد هیچ کدام از عوامل مؤثر (اصلی و زمینه ای) فوق رابطه معنی داری با نگرش جوانان به شهروندی گفت وگویی ندارند و میزان ضرایب تأثیر آن‌ها به صورت غیر مستقیم - بین حداقل ۰/۰۲ تا حداکثر ۰/۰۶- می باشد.

سوم) تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر نگرش جوانان به شهروندی گفتگویی

طبق جدول ۱۲ سعی شده در قالب تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر نگرش جوانان شهر تهران به شهروندی گفتگویی، به ترسیم نیکویی برازش مدل نظری پرداخته شود. لذا از میان عوامل اصلی که به صورت آشکار و مستقیم بر نگرش جوانان بر شهروندی گفتگویی تأثیر گذاشته اند می توان به شهروندی سازمانی با

ضریب تاثیر (۰,۴۶۸)، شهروندی هنجاری با ضریب تعیین (۰,۲۴۱) و شهروندی اقتضایی با ضریب تاثیر (۰,۱۸۱) نام برد. همچنین، بر مبنای مجموع اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای آشکار، از بیشترین قوی‌ترین تأثیر بر نگرش جوانان به شهروندی گفت و گویی، سه نگرش شهروندی سازمانی با ضریب تاثیر (۰/۶۷۰)، شهروندی هنجاری با ضریب تاثیر (۰/۳۸۱) و شهروندی اقتضایی با ضریب تاثیر (۰/۱۸۱) عوامل اصلی هستند که به صورت مستقیم و غیر مستقیم و آشکار بر متغیر نگرش جوانان به شهروندی گفت و گویی تاثیر گذاشته‌اند. همچنین از میان عوامل اصلی دیگری که به صورت پنهان و غیر مستقیم بر نگرش جوانان بر شهروندی گفت و گویی تاثیر گذاشته اند می توان از نگرش شهروندی قانونی با ضریب تاثیر (۰,۴۸۵) و نگرش شهروندی مشتری با ضریب تاثیر (۰,۲۵۵) نام برد. از میان عوامل زمینه ای که به صورت متغیر پنهان و غیر مستقیم بر نگرش جوانان بر شهروندی گفت و گویی تاثیر گذاشته اند می توان از متغیر جنسیت با ضریب تاثیر (۰,۰۷۲-)، منطقه مسکونی با ضریب تاثیر (۰,۰۲۳-)، وضع اشتغال با ضریب تاثیر (۰,۰۲۷) و وسیله رفت و آمد با ضریب تاثیر (۰,۱۰۴-) نام برد. بقیه متغیرهای زمینه ای از جمله سن، تاهل، تحصیلات، مسکن، نوع شغل، درآمد و بعدخانوار هیچ گونه تاثیری بر نگرش جوانان بر شهروندی گفتگویی نگذاشته اند.

جدول ۱۲: تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر نگرش جوانان به شهروندی ارتباطی

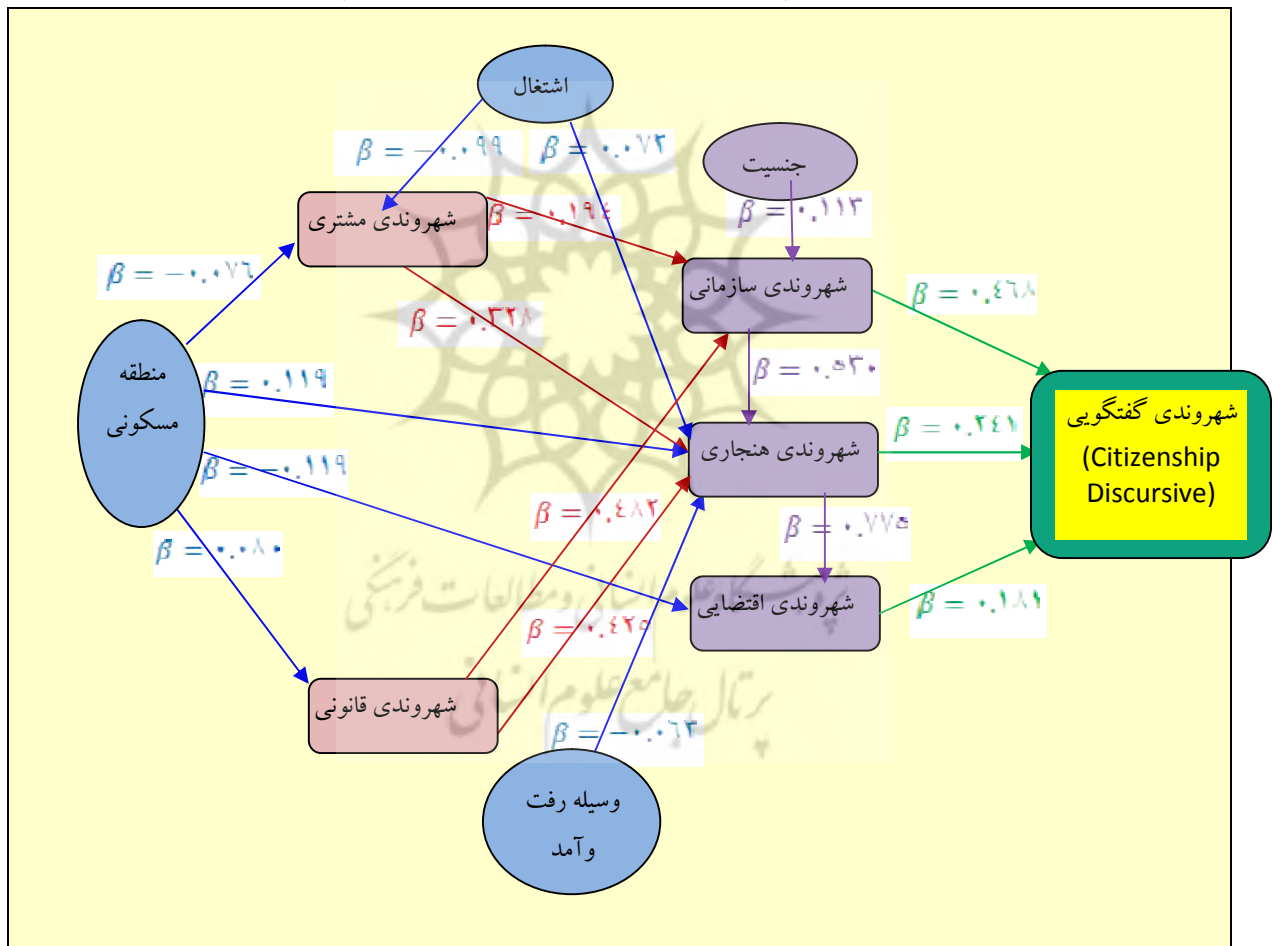
مجموع تاثیر مستقیم و غیرمستقیم	تاثیر غیرمستقیم	تاثیر مستقیم	عوامل مؤثر بر نگرش جوانان به شهروندی گفت و گویی Method=Enter	
.670	.202	.468	شهروندی سازمانی	متغیرهای آشکار
.381	.140	.241	شهروندی هنجاری	
.181	-	.181	شهروندی اقتضایی	
.485	.485		شهروندی قانونی	متغیرهای پنهان
.255	.255		شهروندی مشتری	
-.076	-.076		جنسیت	
-	-		سن	
-	-		تاهل	
-.023	-.023		منطقه سکونت	
	-		تحصیلات	
	-		مسکن	
.027	.027		وضع اشتغال	
	-		نوع شغل	

-0.104	-0.104		وسیله رفت و آمد	
-	-		درآمد	
-	-		بُعد خانوار	

چهارم) مدل علی عوامل مؤثر بر نگرش جوانان به شهروندی گفتگویی

نمودار ۲ مدل تحلیل مسیر و نیکویی برازش مدل نظری تحقیق بر مبنای مجموع اثرات مستقیم و غیرمستقیم، متغیرهای آشکار و پنهان و مدل علی عوامل مؤثر تبیین کننده نگرش جوانان شهر تهران به شهروندی گفت و گویی می باشد:

نمودار ۲: مدل علی عوامل مؤثر بر نگرش جوانان به شهروندی گفتگویی

بحث و نتیجه گیری

مفاهیم شهروندی و شهروندی گفتگویی، دو پایه استواری زندگی در جامعه امروزی انسانهاست. شهروندی، هویت و موجودیت فردی انسانها را به رسمیت می شناسد و گفتگوی اجتماعی، نسبت آنها را

با جامعه تنظیم می‌کند. شهروندی‌گفتگویی در واقع، مبادله اطلاعات و تبادل نظر میان کنش‌گران اجتماعی است. این مبادله می‌تواند به صورت رسمی بین فعالان اجتماعی و دولت صورت گیرد و یا به صورت داوطلبانه در میان کنشگران جامعه و مستقل از دولت انجام پذیرد. بنابراین از دیدگاه جامعه‌شناختی، نظم یک پدیده جاری در کل نظام اجتماعی است که رفتار شهروندان را جهت می‌دهد. بعبارت دیگر، بواسطه مجموعه ای از پارامترها، رابطه هم‌هنگ و موزون بین مجموعه عناصر را در بین گروه‌های اجتماعی فراهم می‌کند، زیرا جامعه شهری همواره نیازمند یک نوع نظام هنجاری و ارزشی است و تنها همگرایی بین جهت و عمل سازمان‌های اجتماعی است که می‌تواند زندگی اجتماعی را بر مبنای یک نظم اجتماعی، طبیعی جلوه دهد- در غیر این صورت، تعارضات و تضادها نمایان می‌شود. در واقع، نظم و قانون در یک نظام اجتماعی تکمیل کننده یکدیگرند یا به عبارتی، جامعه قانونمند یعنی جامعه نظم پذیر. لذا اگر قانون حاکم شود انتظار نظم بیشتر را هم می‌توان داشت، اما چیزی که قانون و نظم را بیشتر توضیح می‌دهد شهروندی گفت‌وگویی^۱ است. هدف عمده این مطالعه، بررسی رابطه بین شهروندی‌گفتگویی و عوامل زمینه‌ای موثر (ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی پاسخگویان) و بررسی رابطه بین متغیر شهروندی‌گفتگویی (ابعاد تفاهمی، ارتباطی، مشارکتی) و مولفه‌های مختلف نگرش شهروندی (از جمله نگرش شهروندی‌سازمانی، قانونی، هنجاری، مشتری و اقتضایی) و وضعیت شهروندی‌گفتگویی در میان جوانان مناطق گوناگون کلان شهر تهران بود. با توجه به یافته‌های به دست آمده:

□ میانگین پاسخ‌های جوانان به برخی از متغیرهای زمینه‌ای از جمله: جنسیت، وضعیت شغلی و منطقه سکونت نشان می‌دهد که با وجود تفاوت در میانگین پاسخ‌ها، در کل هیچ نگرش مثبتی نسبت به متغیر شهروندی‌گفتگویی وجود ندارد. میانگین پاسخ‌های مربوط به متغیر «جنسیت» به انواع نگرش شهروندی سازمانی، قانونی، مشتری و اقتضایی، مردان نسبت به زنان با میانگین حداقل ۱/۳۴۹۱ و حداکثر ۱/۷۱۰۹ و زنان با حداقل میانگین ۱/۲۱۹۵ و حداکثر ۱/۶۴۳۰ نشان داد که مردان نگرش مثبت‌تری به مولفه‌های شهروندی دارند، هرچند در نگاه کلی به نتایج پاسخ‌ها، هم زنان و هم مردان نگرش مثبتی نسبت به مولفه‌های شهروندی ندارند. همچنین، میانگین پاسخ‌های متغیر مستقل زمینه‌ای «وضعیت اشتغال» (اعم از رسمی، قراردادی و پیمانی) و غیرشاغلین نشان دهنده آن است که پاسخگویان غیر شاغل با میانگین پاسخ‌های حداکثر ۱/۸۹۵۸ و حداقل ۱/۵۹۹۵ نسبت به پاسخگویان با مشاغل رسمی، پیمانی و قراردادی، نگرش مثبت‌تری به مولفه‌های شهروندی دارند. هرچند وضعیت شغلی پاسخگویان نیز در کل از نگرش مثبتی برخوردار نمی‌باشد. در میان متغیر زمینه‌ای «منطقه مسکونی» در بخش اول مناطق، بیشترین میانگین پاسخ‌ها به مناطق ۱۱؛ ۱۵؛ ۱۸؛ ۳؛ ۴؛ ۹؛ ۱۳ در بین آن‌ها، حداکثر میانگین به میزان ۱/۹۵۳۴ به منطقه ۱۱ و حداقل میانگین در این گروه با میزان ۱/۵۶۱۳ به منطقه ۱۳ اختصاص یافت. در بخش دوم مناطق

مسکونی (۱۹،۲۲؛ ۵؛ ۱۴؛ ۷؛ ۲؛ ۱۰؛ ۱۲؛ ۱؛ ۲۱؛ ۱۶؛ ۸؛ ۲۰؛ ۱۷)، میانگین پاسخگویان به حداکثر ۱/۴۷۶۲ به منطقه ۲۲ و حداقل با میانگین ۱/۲۳۴۴ به منطقه ۱۷ تعلق داشت. در نتیجه، بیشترین میانگین به منطقه ۲۲ و کمترین میانگین پاسخ ها به منطقه ۱۷ اختصاص یافت. به عبارت دیگر، نگرش جوانان ساکن در منطقه ۲۲ نسبت به منطقه ۱۷ پیرامون شهروندی گفت وگویی مثبت تر می باشد- هر چند به طور کلی نتایج پاسخ ها نشان دهنده نگرش مثبت تری در بین جوانان مناطق ۲۲ گانه کلان شهر تهران نسبت به نگرش شهروندی گفت وگویی نیست.

□ همچنین آمار توصیفی متغیرهای اصلی پژوهش در جدول ۱ نشان می دهد که بالاترین میزان میانگین پاسخ ها به نگرش شهروندی مشارکتی به میزان ۱،۷۸۵۹ و پایین ترین میانگین پاسخ ها در میان متغیرهای اصلی تحقیق به نگرش شهروندی مشتری به میزان ۱،۲۹۶۲ است- هر چند در کل میانگین هیچ یک از متغیرهای اصلی نشان دهنده نگرش مثبت شهروندان جوان تهرانی به شهروندی ارتباطی نمی باشد.

□ نتایج آزمون آلفای کرونباخ برای تحلیل گویه ها و شاخص های شهروندی گفت وگویی با میزان اعتبار (Alpha $\geq$ 0.88) نشان دهنده نیکویی برازش بالای گویه های شاخص های شهروندی گفتگویی است. همچنین، بر مبنای تحلیل عاملی تأییدی مقدار KMO در بین کلیه متغیرهای اصلی بیش از ۹۰ درصد برآورد شده است. لذا روابط موجود در بین گویه ها برای تحلیل عاملی مورد نظر بسیار مناسب به نظر رسید و برای سنجش متغیرهای مربوطه در تحقیق از برازندگی کافی و اعتبار وافی برخوردار بودند. پس مقادیر مأخوذه KMO علاوه بر اینکه نشانگر کفایت نمونه برداری محتوایی عالی می باشد. در ضمن نشان می دهند که کلیه متغیرهای اصلی از نظر کفایت نمونه برداری مشکلی برای انجام تحلیل عاملی ندارند.

□ آزمون تقریبی گرویت بارتلت (BTS) (سرمد و حجازی، ۱۳۸۲: ۲۷۴ - ۲۶۸). آزمون BTS نیز با مقدار مجذور کای (χ^2) در سطح معناداری قابل قبول نشان دهنده معناداری ماتریس داده ها و وجود حداقل شرط لازم انجام تحلیل عاملی در مورد ماتریس داده های مربوط به کلیه متغیرهای اصلی می باشد. لذا بدین وسیله کفایت ماتریس همبستگی گویه های مربوط به متغیرهای اصلی و احراز اعتبار سازه ای پرسشنامه تحقیق در بین جوانان کلانشهر تهران اعلام گردید.

□ طبق جدول ۵ ماتریس همبستگی متغیرهای موثر بر نگرش شهروندی گفت وگویی، رابطه معناداری بین شاخص های (هشتگانه) شهروندی و شهروندی گفت وگویی وجود دارد و این رابطه در حد نسبتاً بالا و شدید است. نتیجه این که بین نگرش شهروندی تفاهمی، ارتباطی، مشارکتی، سازمانی، قانونی، مشتری، هنجاری و اقتضایی جوانان با یکدیگر و شهروندی گفت وگویی رابطه معنی داری وجود دارد.

□ بر اساس جدول ۶ و ۷، نتیجه آزمون فرضیه روابط بین متغیرهای زمینه ای (به صورت دو به دو: جنسیت، سن، مسکن، منطقه مسکونی، اشتغال، نوع شغل، تحصیلات، درآمد و بعد خانوار) با متغیر وابسته (نگرش به شهروندی گفتگویی) و همچنین با متغیرهای مستقل (به صورت دو به دو: نگرش به شهروندی قانونی،

هنجاری، مشتری، سازمانی و اقتضایی)، وجود رابطه معنی داری بین فرضیات را تأیید نمود، اما براساس نتیجه آزمون، فرضیه رابطه معنی داری بین متغیرهای زمینه ای از قبیل تحصیلات، سطح درآمد، بعد خانوار و سن و متغیر نگرش جوانان به شهروندی گفتگویی مشاهده نگردید.

□ در ادامه نیکویی برازش مدل نظری تحقیق بر مبنای مجموع اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای آشکار، از بیشترین و قوی‌ترین تأثیر نگرش شهروندی گفتگویی جوانان شهر تهران، می‌توان به نگرش شهروندی-سازمانی با ضریب تأثیر (۰,۶۷۰)، شهروندی‌هنجاری با ضریب تأثیر (۰,۳۸۱) و شهروندی اقتضایی با ضریب تأثیر (۰,۱۸۱) نام برد که به صورت آشکار و مستقیم و غیرمستقیم بر متغیر نگرش شهروندی گفتگویی تأثیر گذاشته‌اند.

□ بقیه متغیرهای مستقل نگرش‌های شهروندی (قانونی با ضریب تأثیر (۰,۴۸۵)، شهروندی مشتری با ضریب تأثیر (۰,۲۵۵)) و متغیرهای زمینه‌ای (جنسیت با ضریب تأثیر (۰,۰۷۶-)، منطقه مسکونی با ضریب تأثیر (۰,۰۲۳-)، وضعیت اشتغال با ضریب تأثیر (۰,۰۲۷)، وسیله رفت آمد با ضریب تأثیر (۰,۱۰۴-)) نیز به صورت غیر مستقیم و یا پنهان بر نگرش شهروندی گفتگویی جوانان کلان شهر تهران تأثیر گذاشته‌اند.

□ در فرایند مدل نظری نیکویی برازش مدل علی تحقیق نتیجه می‌گیریم که سطح تحصیلات، سن، تأهل، مسکن، سطح درآمد، بعد خانوار، نوع شغل (دولتی یا غیردولتی) نتوانستند در تبیین رابطه بین متغیرهای مستقل زمینه‌ای و متغیر وابسته نگرش شهروندی گفت و گویی موثر واقع شوند. شاید این نتیجه نشانگر آن است که اغلب جوانان کلان شهر تهران با توجه به متغیرهای مذکور از سطح نازلی از نگرش شهروندی گفت و گویی با یکدیگر برخوردارند.

□ در نهایت، نتایج یافته‌های این پژوهش نشان داد که وضعیت نگرش شهروندی گفتگویی در بین جوانان کلان شهری چون تهران در میان هر دو جنس از وضعیت مثبت و مناسبی برخوردار نیست و بهتر است بگوییم در وضعیت بحرانی قرار دارد. نتایج سنجش تأثیر عوامل زمینه‌ای و سایر عوامل موثر در نگرش شهروندی گفت و گویی در بین جوانان این شهر به روشنی گویای این ادعاست. این نتایج می‌تواند زنگ خطری اجتماعی برای خانواده‌ها به عنوان کارگزار اصلی و اولیه فرهنگ پذیری و جامعه پذیری فرزندان و نهادهای سیاسی، فرهنگی، آموزشی و رسانه ای به عنوان کارگزاران ثانویه فرهنگ پذیری و جامعه پذیری مجدد جوانان باشد.

پیشنهادها

□ با توجه به پژوهش‌های گوناگونی که در این زمینه انجام گرفت برخی از آن‌ها فقط در زمینه‌های نظری بوده و پژوهش‌های معدودی نیز در یکی دو شهر متوسط صورت گرفته که نتایج آن قابل تعمیم به کلان شهرها نیست- پیشنهاد می‌شود در سایر کلان شهرهای ایران نیز تحقیقات مشابهی صورت گیرد تا شاید بتوان به نتایج متفاوت‌تری دست یافت.

□ همچنین با توجه به نتایج پژوهش‌های انجام شده در این خصوص، انجام پژوهش‌هایی در این زمینه در میان سایر گروه‌های اجتماعی و صنوف شهری پیشنهاد می‌گردد.

□ نظر به اهمیت موضوع این پژوهش که در دنیای مدرن، مخاطره آمیز و بحرانی امروز بر موضوع مهمی چون شهروندی گفت و گویی تمرکز یافته و بر فراهم سازی فضایی برابر، آزاد و دمکراتیک به معنای واقعی کلمه برای گفتگوی مستقل افراد و حضور دیالوگی و نه مونولوگی آنها در زندگی اجتماعی تاکید دارد و همچنین با توجه به فقر ادبیات و پیشینه پژوهشی ناکافی در این حوزه به ویژه در جامعه شهری ایران، انجام پژوهش‌های بیشتر، منظم‌تر، دقیق‌تر و کاربردی‌تر در این زمینه پیشنهاد می‌گردد.

منابع

- تایپا، کلود (۱۳۷۹) درآمدی بر روانشناسی اجتماعی: مجموعه ضرورت‌های جامعه‌شناسی روانی. مرتضی کتبی. تهران: نی
- توسلی، غلامعباس و نجاتی حسینی، محمود (۱۳۸۳) "واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران". مجله جامعه‌شناسی ایران. دوره پنجم، شماره ۲.
- دواس، دیوید (۱۳۷۶) پیمایش در تحقیقات اجتماعی. هوشنگ نائی. تهران: نی
- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۲) سنجش گرایش روستائیان نسبت به جهاد سازندگی. تهران: جهاد سازندگی
- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۸) آنومی یا آشفتگی اجتماعی، پژوهشی در زمینه پتانسیل آنومی در تهران. تهران: سروش
- رفیع پور، فرامرز (۱۳۸۲) تکنیک‌های خاص تحقیق در علوم اجتماعی. تهران: شرکت سهامی انتشار
- سرائی، حسن (۱۳۷۲) مقدمه‌ای بر نمونه‌گیری در تحقیق. تهران: سمت
- شومیکر، فلویید، راجرز، اورت (۱۳۷۶) رسانش نوآوری‌ها رهیافتی میان فرهنگی. عزت‌اله کرمی و ابوطالب فنائی. شیراز: دانشگاه شیراز
- شیانی، ملیحه (۱۳۸۱) "تحلیل جامعه‌شناختی از وضعیت شهروندی در لرستان". مجله جامعه‌شناسی ایران. دوره چهارم، شماره ۳.
- شیانی، ملیحه (۱۳۸۴) "فقر، محرومیت و شهروندی در ایران". فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی. سال پنجم، شماره ۱۸.
- صدفی، ذبیح‌اله و بابائی، سکینه (۱۳۸۲) تکنیک‌های خاص تحقیق با تکیه بر برنامه آماری SPSS. تهران: ورجاوند
- صدفی، ذبیح‌اله و بابائی، سکینه (۱۳۸۳) مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی: پنج دستور مشاهده جامعه‌شناختی شاخص‌های نظام اجتماعی. زنجان: مهدیس
- صدیق سروستانی، رحمت‌اله (۱۳۶۹) "انسان و شهرنشینی". نامه علوم اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی. دانشگاه تهران، ش ۴.
- فالکس، کیث (۱۳۸۱) شهروندی. محمدتقی دلفروز. تهران: کویر
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۵) "انسان‌شناسی فرهنگی و اخلاق شهروندی، انسان‌شناسی فرهنگی و اخلاق شهروندی". شهرداری تهران. ۱۳ و ۱۴ دیماه.
- کرلینجر، شهروندان (۱۳۷۴) مبانی پژوهش در علوم رفتاری. حسن پاشاشریفی و جعفر نجفی زند. تهران: آوای نور

- کرلینجر، شهروندان و پدهازور، الازار (۱۳۶۶) رگرسیون چند متغیری در پژوهش رفتاری. حسن سرائی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی
- _ (۱۳۶۶) رگرسیون چند متغیری در پژوهش رفتاری (ج ۲). حسن سرائی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی
- کلاین، پُل (۱۳۸۰) راهنمای آسان تحلیل عاملی. جلال صدرالسادات و اصغر مینائی. تهران: سمت
- کوثری، مسعود (۱۳۷۱) "ساخت و کارکرد نگرش‌ها". فصلنامه پژوهش و سنجش سازمان صدا و سیما. ش ۸.
- گرب، ادوارد (۱۳۷۳) نابرابری های اجتماعی: دیدگاه های نظریه پردازان کلاسیک و معاصر. محمد سیاهپوش و احمد رضا غروی زاد. تهران: معاصر
- محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۷۰) "بیگانگی". نامه علوم اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی. دانشگاه تهران. ش ۲.
- محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۸۳) وندالیسم، مبانی روانشناسی اجتماعی: جامعه شناسی و روانشناسی رفتار وندالیستی. تهران: انتشارات آن
- منصورفر، کریم (۱۳۶۸) "تعیین حجم نمونه". نامه علوم اجتماعی. دانشگاه تهران. ج ۲، ش ۳.
- منوچهری، عباس و نجاتی حسینی، محمود (۱۳۸۵) "درآمدی بر نظریه شهروندی گفت و گویی در فلسفه سیاسی هابرماس". نامه علوم اجتماعی. شماره ۲۹.
- نجاتی حسینی، سید محمود (۱۳۸۰) "جامعه مدرن شهروندی و مشارکت". تهران: فصلنامه مدیریت شهری. سال ۳، شماره ۵.
- نجاتی حسینی، سید محمود (۱۳۸۱) "مهاجرت، سیاست و شهروندی". تهران: فصلنامه مدیریت شهری. سال ۳، شماره ۱۰.
- نجاتی حسینی، سید محمود (۱۳۸۳) "واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران". رساله دکتری جامعه شناسی. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- نجاتی حسینی، سید محمود (۱۳۸۴) "حق و وظیفه شهروندی در فلسفه سیاسی هابرماس". رساله دکتری علوم سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس.
- هابرماس، یورگن (۱۳۸۰) بحران مشروعیت، تئوری دولت سرمایه داری. جهانگیر معینی علمداری. تهران: گام نو
- هابرماس، یورگن (۱۳۸۰) جهانی شدن و آینده دموکراسی، منظومه پساملی. کمال پولادی. تهران: مرکز.

- Habermas, J. (1992) "**Citizenship & National Identity: some Reflection on the future of Europ in praxis International**". Vol 12:7-19.
- Habermas, J. (1994) **The philosophical Discourse of modernity**. polity press.
- Habermas, J. (1992)" **Citizenship & National Identity**". some Reflection on the future of Europ in praxis International. Vol 12:7-19.
- Turner, B.S.(1993)" **Citizenship and Theory**". sage.
- Turner, B.S and Hamilton, P. (1994) "**Citizenship: Critical Concept**". Roudledg,

Sociological Explanation of Factors Affecting on the Youth Attitude on Communication Citizenship

Mahmood Azimi Rasta

Ph.D. Student in Cultural Sociology, Researcher and Instructor of University

Zabihallah Sadafi

Faculty Member of Departement of Social Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences, Islamic Azad University, Zanzan Branch

Latif Saadati Seyed Beglou

Master degree in Statistics, Instructor of University

Received:23 Sep. 2014

Accepted:17 Nov. 2014

The research is to study the sociological explanations of effective elements (attitude to citizenship: understanding, participation, legal, normative, client, organizational and contingency) on youth attitude of Tehran city to Discursive citizenship. Based on discursive citizenship theory of Jurgen Habermas in theoretical model frame of discursive citizenship, the path of hypothesis of research and related hypothesis to citizenship attitude, is considered. Therefore in the methodology of the research based on traversal method among of youth population 18 years of Tehran city with the help of cochran formula, the sample size is determined with the rate of 723 individual, but for more generalization 337 individual is added and the total of sample is in form of cluster sampling and accidental. Therefore, by using of questionnaire directed, the needed data were gathered and by using software (SPSS) it was processed. Finally, Pierson correlation coefficient (r) is observed and meaningful relation among dependent variable (attitude of discursive citizenship) with dependent variable (attitude to citizenship: Legal, normative, client, organization and contingency). In the meantime, it has shown meaningful difference between dependent variable (attitude to discursive citizenship) and some filed variables (sex, marital status, occupation status, housing ownership and residential district), but some of field variables (vehicle, type of occupation, education, income and dimension of the family) has shown no meaningful relation. The result of Goodness of fit of research variables for assessment of validity rate and validity of items of questionnaire with amount of Cronbach's alpha (0.98) is determined. Also for more accurate Goodness of fit of research variables, we use factor analysis which its rate in result of text $KMO=0.98$ and approximate test of sphericity BTS with Chisquare (x^2) is equal 2.929 at the meaningful level and shows that data matrix is meaningful and there is at least necessary conditions for fulfilling

factor analysis at related data matrix to all main variables. In continuous of Goodness of fit of theoretical model of research, it is used multiple regression testing and path analysis, in which based on total of direct and indirect effects of plain variables, from most powerful and largest effect of attitude of discursive citizenship of youth of Tehran, we can reach to attitude of organizational citizenship with the coefficient (0.468) and normative citizenship with the coefficient (0.241) and contingency citizenship with coefficient (0.181) which are elements that have direct effects of attitude variable of discursive citizenship. The rest of independent variables of citizenship attitude and field which are in the indirect or hidden have effect and refers on the discursive citizenship attitude of Tehran city youth. The results of findings of this research show that the attitude of youth of Tehran city to discursive citizenship is not on a positive status and even show a critical status.

Keyword: Citizenship, Communication, Understanding, Participation, Legal, Normative, Client, Organization, Contingency and Youth

